

Archeologische opgraving/opvolging Wachtebeke, Kerkplein

Titel

Archeologische opgraving/opvolging Wachtebeke Kerkplein

Auteurs

Ben Terryn, Camille Krug

Opdrachtgever

RIOP/gemeente Wachtebeke/Aclagro NV

Projectnummer

2016-468

Plaats en datum

Gent, januari 2017

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 389

ISSN 2033-6896

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Bureauonderzoek	3
2.1	Landschappelijke en bodemkundige situering	3
2.1.1	Topografische situering	3
2.1.2	Geologie en landschap	4
2.1.3	Bodem	7
2.2	Archeologische data	8
2.2.1	Centrale Archeologische Inventaris	8
2.2.2	Archeologisch vooronderzoek	9
2.3	Historiek en cartografische bronnen	11
2.3.1	Historische situatie	11
2.3.2	Cartografische bronnen	16
2.3.3	Bijkomende cartografische bronnen over de Sint-Catharinakerk en omgeving	19
2.3.4	Archeologische verwachting	28
3	Methode	29
4	Resultaten	31
4.1	Bodem	31
4.2	Spoorbeschrijving en interpretatie	31
4.2.1	Algemeen	31
4.2.2	Beschrijving en interpretatie van de sporen en structuren	32
5	Vondstmateriaal	40
6	Natuurwetenschappelijk onderzoek	41
7	Besluit	42
7.1	Algemeen	42
7.2	Beantwoording onderzoeksvragen	42
8	Bibliografie	44
9	Lijst met figuren	46
10	Bijlagen	48
10.1	Lijsten	48
10.1.1	Sporenlijst	48
10.1.2	Fotolijst	48
10.1.3	Vondstenlijst	48
10.2	Kaartmateriaal: allesporenplan	48
10.3	Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal	48

Technische fiche

Naam site:	Wachtebeke Dorp
Onderzoek:	Archeologische opgraving
Ligging:	Wachtebeke Dorp
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie D, Percelen: 1064A en openbaar domein
Coördinaten:	X: 114216.009 Y: 206607.545 (noorden van het terrein) X: 114223.650 Y: 206596.06 (oosten van het terrein) X: 114222.354 Y: 206578.403 (zuiden van het terrein) X: 114211.043 Y: 206595.012 (westen van het terrein)
Opdrachtgever:	Riop, Gemeente Wachtebeke, Aclagro nv
Uitvoerder:	BAAC Vlaanderen bvba
Projectcode BAAC:	2016-468
Projectleiding:	Terryn Ben
Vergunningsnummer:	2016/345
Naam aanvrager:	Terryn Ben
Terreinwerk:	Terryn Ben, Camille Krug en Adonis Wardeh
Verwerking:	Terryn Ben en Camille Krug
Wetenschappelijke begeleiding:	Geen
Trajectbegeleiding:	Stani Vandecatsye (Agentschap Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen)
Bewaarplaats archief:	BAAC Vlaanderen bvba (tijdelijk)
Grootte projectgebied:	265m ²
Grootte onderzochte oppervlakte:	226m ²
Termijn:	Veldwerk: 4 dagen Uitwerking: 4 dagen
Reden van de ingreep:	Heraanleg van de dorpskern, meer specifiek de vernieuwing van de bestrating van het kerkplein.
Bijzondere voorwaarden:	Opgesteld door het Agentschap Onroerend Erfgoed
Archeologische verwachting:	Tijdens het archeologische vooronderzoek werden ter hoogte van het portaal van de huidige kerk (westgevel) zeer oppervlakkige funderingsresten aangetroffen incl. bouwmaterialen van (een voorloper van) de huidige kerk. De geplande heraanleg zal deze resten aantasten.
Wetenschappelijke vraagstelling:	De onderzoeksvragen bij het onderzoek werden op basis van een resultaten van het prospectierapport opgesteld: <ul style="list-style-type: none"> - Zijn er archeologische sporen aanwezig? - Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?

- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Zijn er nog graven aanwezig? Zo ja, wat is de ouderdom, densiteit en bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus?
- Zijn er directe en/of indirecte sporen (v.b. bouwmaterialen) van de voorganger van de huidige kerk bewaard? Zo ja, dewelke? Kunnen er bouwfasen onderscheiden worden en hoe kunnen deze fases gedateerd worden?

Resultaten:

Bij het onderzoek werden verschillende sporen aangetroffen. Deze houden zeer waarschijnlijk verband met eerdere bouwfasen van de huidige kerk of een voorloper ervan. Op basis van de kenmerken van het muurwerk en het gerelateerde vondsmateriaal werden deze structuren gedateerd in de postmiddeleeuwse periode. Mogelijk houden enkele van deze funderingsresten verband met een “tuinmuur” die vanuit de westelijke gevel van het kerkgebouw naar het gebouw op het aanpalende perceel liep. Door de beperkte oppervlakte van de opgraving en de vele recente verstoringen kan er echter geen duidelijke interpretatie, fasering of datering worden opgesteld voor de sporen en structuren aangetroffen tijdens het onderzoek.

1 Inleiding

Naar aanleiding van geplande bodemingrepen ter hoogte van het Kerkplein bij de Sint-Catharinakerk in het centrum van Wachtebeke heeft BAAC Vlaanderen in opdracht van Riop, de gemeente Wachtebeke en Aclagro nv een archeologische opgraving uitgevoerd. Binnen het onderzoeksgebied plant de opdrachtgever de heraanleg van het dorpscentrum. Dit project gaat gepaard met graafwerken waardoor het bodemarchief zal verstoord worden. Eerder uitgevoerd onderzoek binnen het plangebied heeft aangetoond dat behoudenswaardige archeologische resten aanwezig zijn binnen het plangebied.

Figuur 1: Situering onderzoeksgebied op orthofoto¹

In het kader van het 'archeologiedecreet' (decreet van de Vlaamse Regering 30 juni 1993, houdende de bescherming van het archeologisch patrimonium, inclusief de latere wijzigingen) en het uitvoeringsbesluit van de Vlaamse Regering van 20 april 1994, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. In het licht van de bestaande wetgeving heeft de opdrachtgever beslist, in samenspraak met het Agentschap Onroerend Erfgoed, eventuele belangrijke archeologische waarden te onderzoeken voorafgaande aan de verkaveling. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Na een evaluatie door middel van een prospectie met ingreep in de bodem is gebleken dat behoud *in situ* niet mogelijk is en een opgraving noodzakelijk is.

Het onderzoek werd uitgevoerd tussen 19 en 22 september 2016. Projectverantwoordelijke was Ben Terryn. Camille Krug en Adonis Wardeh werkten mee aan het onderzoek. Contactpersoon bij de bevoegde overheid, Agentschap Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen, was Stani Vandecatsye.

¹ AGIV 2016c

Contactpersoon bij de opdrachtgever was Rudy Van Vlaender (gemeente Wachtebeke), Matthew Geirnaert (RIOP) en Pieter De Winter (Aclagro).

Na dit inleidende hoofdstuk volgt een beknopt bureauonderzoek, met de gekende bodemkundige en archeologische gegevens betreffende het onderzoeksgebied en haar omgeving, aangevuld met een samenvatting van het vooronderzoek. Vervolgens wordt de toegepaste methode toegelicht. Daarna worden de resultaten van de archeologische opgraving gepresenteerd. Hieruit volgen een synthese en interpretatie van de occupatiegeschiedenis van het onderzoeksterrein.

2 Bureauonderzoek

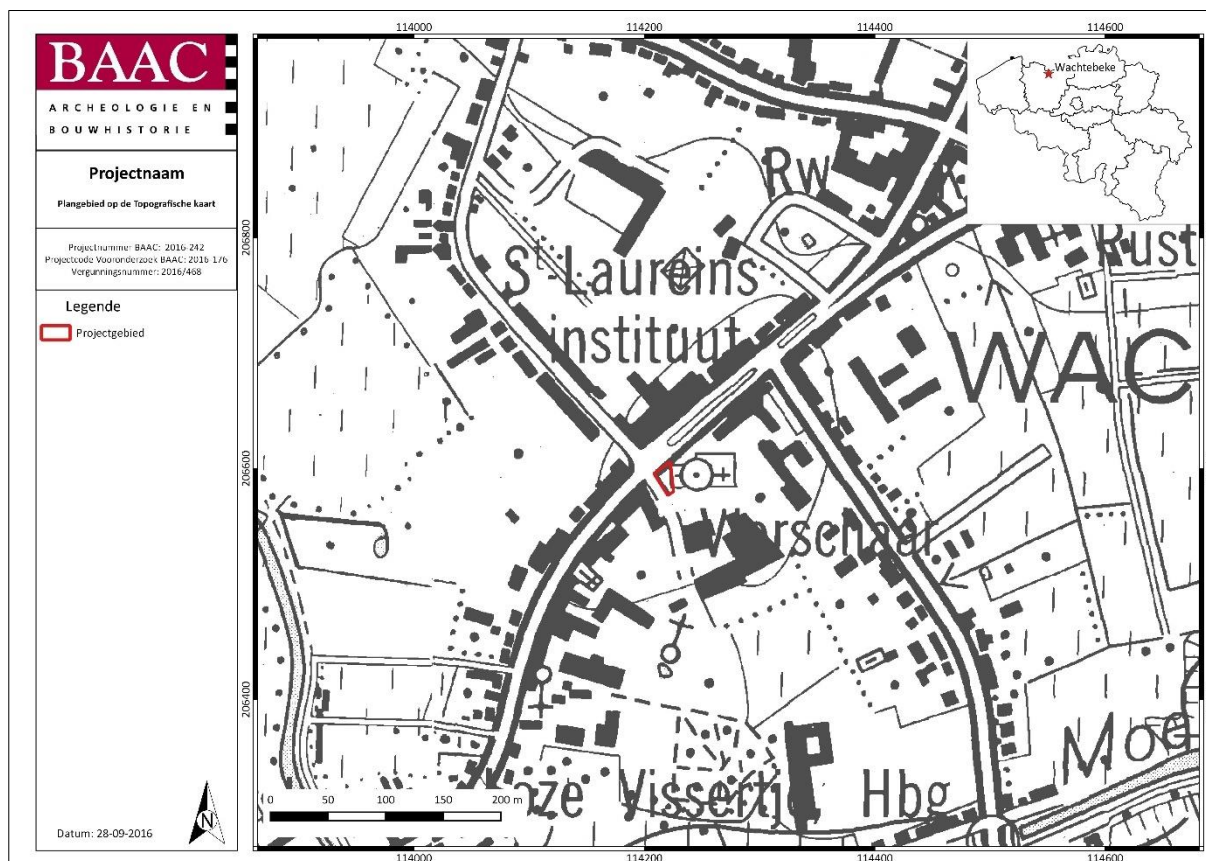
In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie en archeologie met betrekking tot de onderzoekslocatie en omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

2.1 Landschappelijke en bodemkundige situering

2.1.1 Topografische situering

De exacte locatie van het plangebied is weergegeven op Figuur 1 tot en met Figuur 3. Het terrein betreft een aaneengesloten gebied in de dorpskern van Wachtebeke en bestaat zowel uit openbaar domein als uit het perceelnummer 1064A. Het onderzoeksgebied wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van de Sint-Catharinakerk in het oosten en aangrenzend de Dorpstraat van west naar oost.

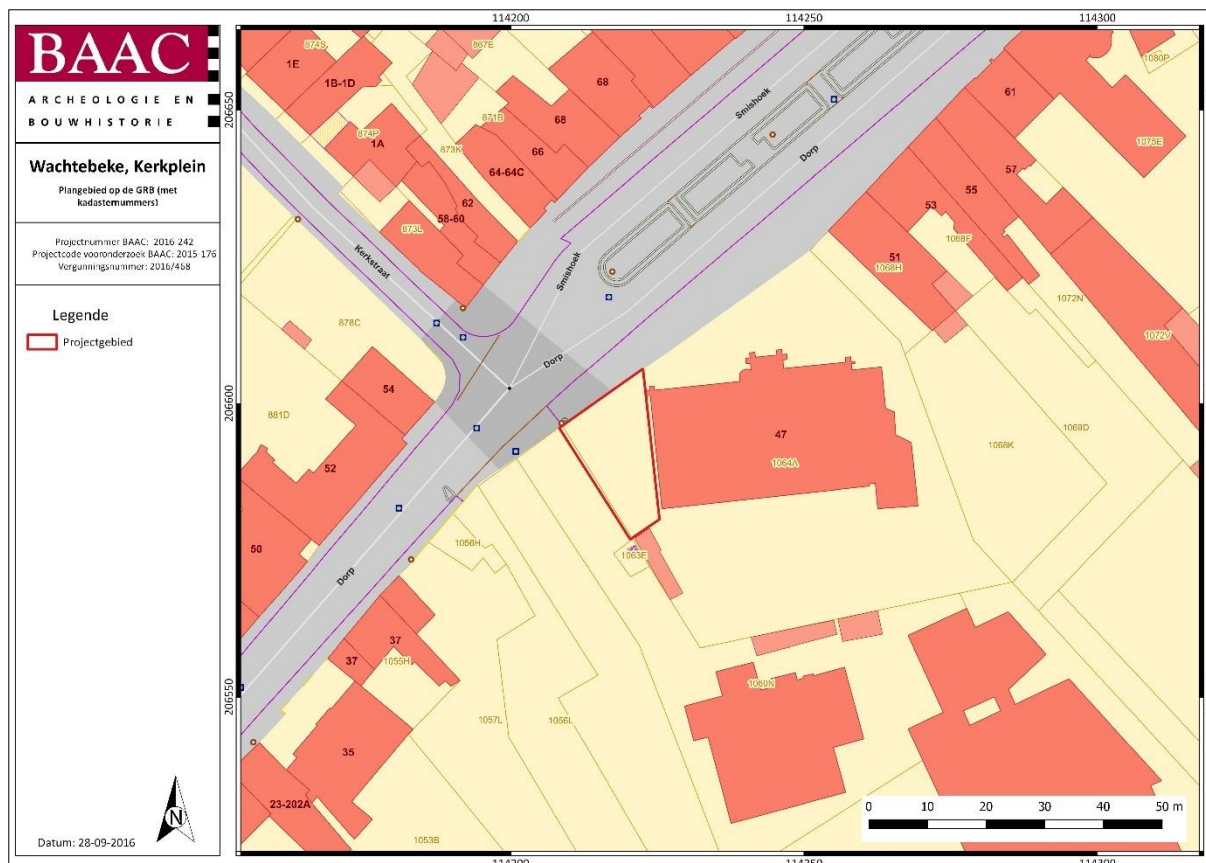
Op het terrein zal de huidige bestrating worden afgegraven en heraangelegd. Hierbij zal het bodemarchief tot ca. 0,35m meter onder het maaiveld verstoord/afgegraven worden. Het gevolg van deze ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten vernietigd zullen worden.

Figuur 2: Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart²

² AGIV 2016d

Figuur 3: Situering onderzoeksgebied op de GRB-kaart met kadasterkaart³

2.1.2 Geologie en landschap

Geomorfologisch gezien bevindt de omgeving van het onderzoeksgebied zich op de overgang tussen een drietal landschapseenheden: naar het noorden toe treft men de dekzandrug Lembeke – Stekene, de oostelijke voortzetting van de dekzandrug van Maldegem, zelf een onderdeel van het grote oost-west strekkende dekzandruggencomplex Maldegem – Stekene (Figuur 4). De zandrug is ongeveer 5 km breed en varieert in hoogte tussen 5 en 10 m +TAW.⁴ De top van de dekzandrug vertoont een microreliëf van ruggen en depressies, die overwegend westzuidwest-oostnoordoost georiënteerd zijn. Algemeen kent de dekzandrug zijn ontstaan in het laatglaciaal, waarbij stuifzand werd weggeblazen vanaf het droogliggend fluvioperiglaciaal opvullingsvlak van de Vlaamse Vallei en afgezet werd in een transversale rugzone.⁵

Naar het zuiden toe ligt het kommengebied van Sleidinge, een relatief laag gelegen gebied (tot maximaal 5 m +TAW), doorweven met een ongeregeld patroon van lage ruggetjes. De meeste van deze ruggetjes kennen een noord-zuid of oost-west oriëntatie en zijn nooit hoger dan 6 tot 8 m +TAW. Deze kleine heuvelruggen omsluiten de typische kommen in het gebied.⁶

De hydrografie van het gebied is sterk beïnvloed door de mens, onder andere door de aanleg van kleine kanaaltjes. De meeste van deze waterwegen, zoals onder andere het Brakeleiken, kennen een westzuidwest-oostnoordoostelijke oriëntatie.⁷

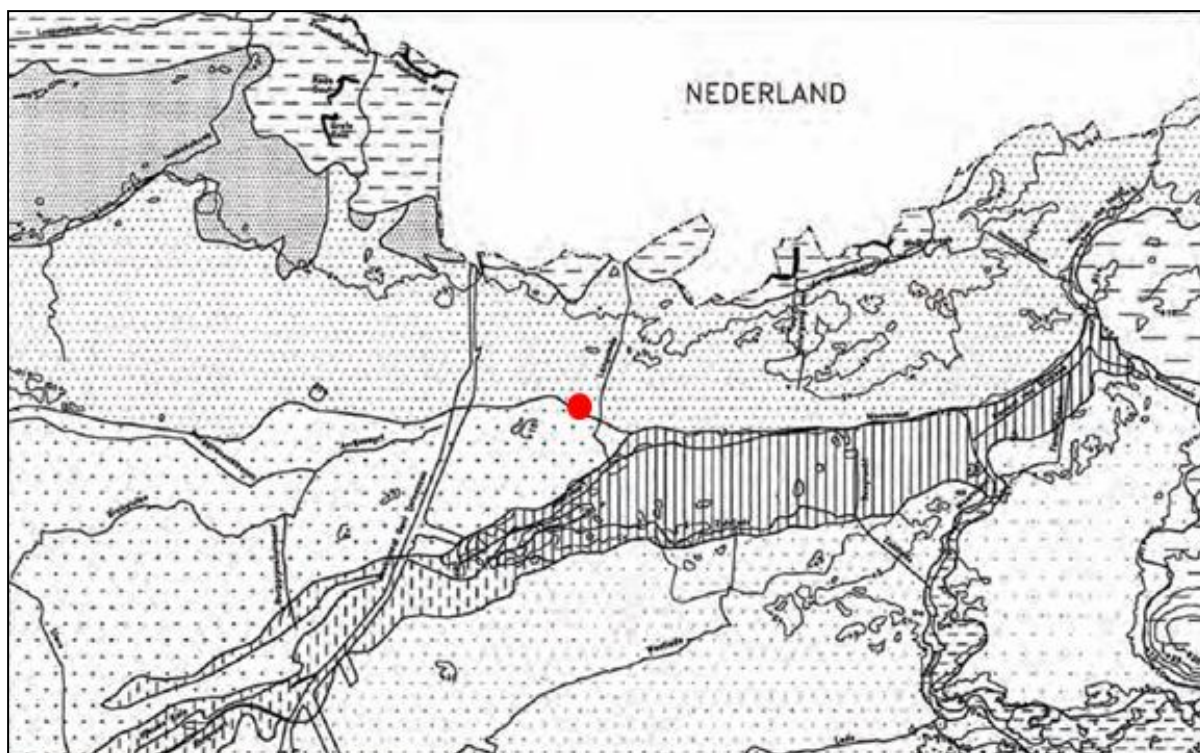
³ AGIV 2016b

⁴ DE MOOR 1995, p.5

⁵ DE MOOR 1995, p.5-6

⁶ DE MOOR 1995, p.6

⁷ DE MOOR 1995, p.6

Figuur 4: Situering van het plangebied (rode stip) op een kaart van de landschappelijke eenheden (1: Scheldepolders; 2: Vlaklandschap van Bassevelde; 3: Dekzandrug Lembeke – Stekene; 4: Kommengebied van Sleidinge; 5: Vallei van de beneden – Kale; 6: Moervaartdepressie; 7: Ruggengebied van Zeveneken; 8: Pediment van Sinaai; 9: Durmevallei en 10: Cuestalandschap)landschappelijke eenheden in de regio van Wachtebeke (rood)⁸

Net ten oosten van Wachtebeke ontsluit een derde landschapseenheid: de Moervaartdepressie. Het betreft een smalle, laaggelegen (ongeveer 3 m +TAW) en erg vlakke depressie, die tussen de cuestarug van het Land van Waas en de dekzandrug van Lembeke – Stekene ingesloten ligt. Opvallend zijn echter de zeer lage, west-oost gerichte microruggetjes en kopjes, met een relatieve hoogte van niet meer dan 30 cm. De depressie kent een moerassig karakter en wordt ontwaterd via de Moervaart, de Zuidlede en het kanaal Stekene, vaak met hulp van menselijke ingrepen. Sporadisch komen zones voor waar witte, mergelachtige afzettingen dagzomen, in het bijzonder ten zuiden van Moerbeke.⁹

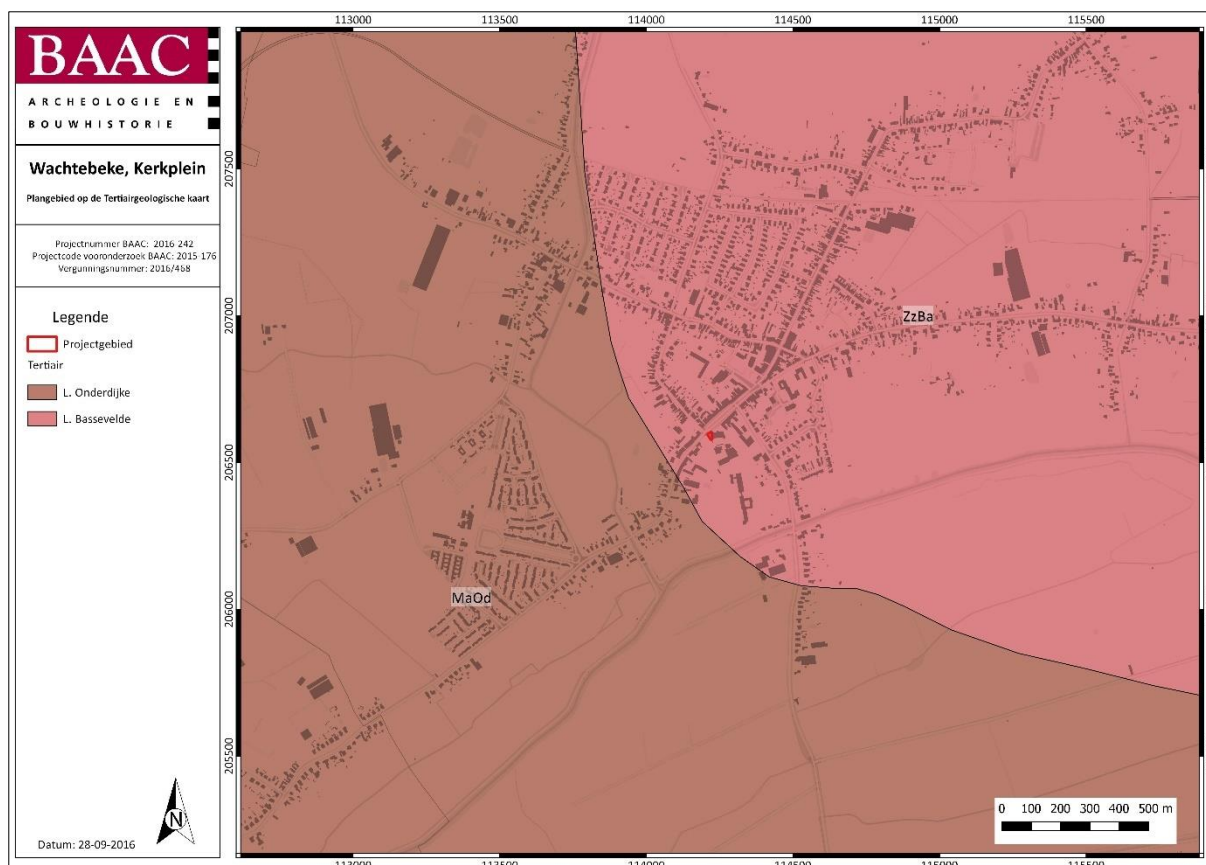
Geologisch bevindt Wachtebeke zich op de overgang tussen twee tertiaire substraten: de dorpskern ligt op een westelijke extensie van het *Lid van Bassevelde (ZzBa)*, dat gekenmerkt wordt door donkergrijs fijn, silt- en glimmerhoudend zand, met een sporadische fractie glauconiet (*Figuur 5*). Het *Lid van Bassevelde* is onderdeel van de *Formatie van Zelzate (Tongeren Groep)*, een 25 tot 30 m dikke afzetting van marien zand, daterend uit het Vroeg Priabonien tot Vroeg Oligoceen (38 – 28 Ma).

Net ten westen van de dorpskern van Wachtebeke bestaat de tertiaire ondergrond uit het *Lid van Onderdijke (MaOd)*, dat een pakket grijsblauwe klei omvat. Deze afzetting is onderdeel van de *Formatie van Maldegem*, een formatie die zich vooral manifesteert in West- en Oost-Vlaanderen en tussen de Dender en de Zenne. De dikte van deze formatie varieert sterk: meer dan 50 m +TAW in het noordoosten, maar slechts enkele meter in de zuidelijke uitlopers. De mariene afzettingen binnen de formatie bestaan uit een scherp afgelijnde opeenvolging van zandige en kleiige pakketten. De *Formatie van Maldegem* moet in het Late Lutetien en het Bartonien (48 – 38 Ma) geplaatst worden.¹⁰

⁸ DE MOOR 1995, p.4, fig.2

⁹ DE MOOR 1995, p.6-7

¹⁰ LAGA e.a. 2001, p.141

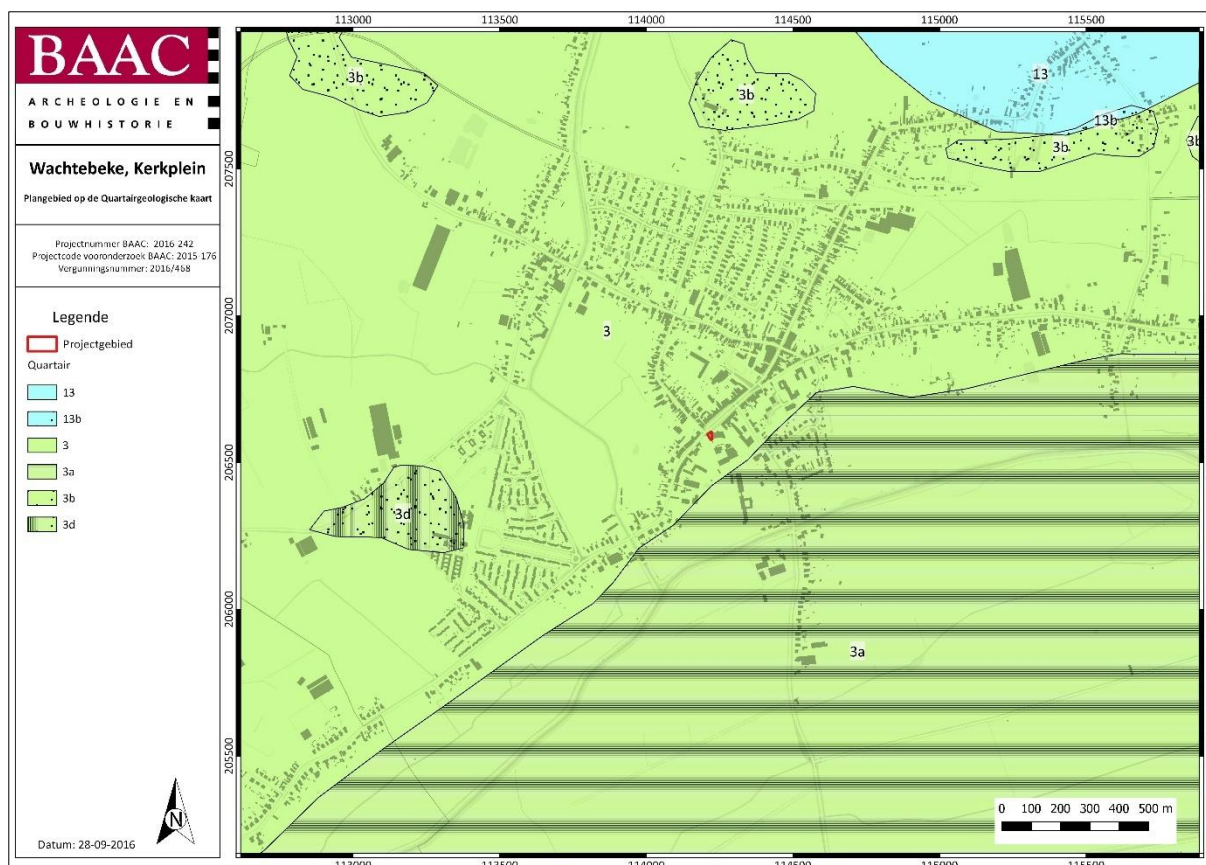
Figuur 5: Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart¹¹

Ter hoogte van het onderzoeksgebied bestaat de quartaire ondergrond uit een Eind-Weichseliaan eolisch dekzandfaciës bovenop een Weichseliaan fluvioperiglaciaal zandig faciës (*Figuur 6, Quartairgeologisch profietypel 3*). Het eolisch dekzandfaciës bestaat uit een goed gesorteerd, homogeen, fijn tot matig fijn zand. De afzetting vertoont een duidelijke diagonale stratificatie. Binnen deze afzetting komen dunne, discontinue veenbanden en bodemhorizonten voor. De veenbandjes moet men mogelijk een tardiglaciale ouderdom toedichten (Bølling of Allerød). De dekzandpakketten hebben een eolische oorsprong en werden afgezet door een overwegende noord- tot noordwestenwind tijdens het Boven-Pleni-Weichseliaan tot Tardiglaciaal.¹²

¹¹ DOV Vlaanderen 2016b

¹² DE MOOR 1995, p.25-28

Figuur 6: Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart¹³

2.1.3 Bodem

Het plangebied bevindt zich in het dorpscentrum van Wachtebeke, dat gezien de intense bebouwing geen bodemkartering toegewezen kreeg (Figuur 7). In de omgeving bestaat de bodem hoofdzakelijk uit zandige en licht lemige zandbodems.¹⁴

Ten noorden en ten oosten van het onderzoeksterrein bevinden zich droge tot matig droge zandige bodems, met een al dan niet verbrokkelde ijzerhoudende of humeuze B-horizont (*Zbg*, *Zcg*, *Zch*, *Zdh*). Deze gronden vertonen vaak roest- en gleyverschijnselen tussen 60 en 90 cm onder het maaiveld en hebben een gunstige waterhuishouding, vooral in de winter. In de zomer zijn deze gronden echter gevoelig aan droogte.¹⁵

Net ten zuiden en ten westen van het onderzoeksgebied wijst de bodemkartering op sporadisch licht lemige zandbodems (*Sdb(l)*, *Sdb(k)*, *Sep*, *Sdp*). De *Sep*-kartering wijst op een matig natte licht lemige zandbodem zonder enige profielontwikkeling. Deze gronden worden gekenmerkt door een donkere grijsbruine, sterk humeuze bouwvoor met een dikte van ongeveer 30 tot 40 cm. Daaronder bevindt zich een vaak dunne, zwak humeuze overgangshorizont. Op een diepte van ongeveer 40 tot 60 cm zijn roestverschijnselen waarneembaar. Deze bodem is erg nat in de winter en kent een goede waterhuishouding in de zomer.¹⁶

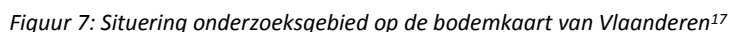
¹³ DOV Vlaanderen 2016c

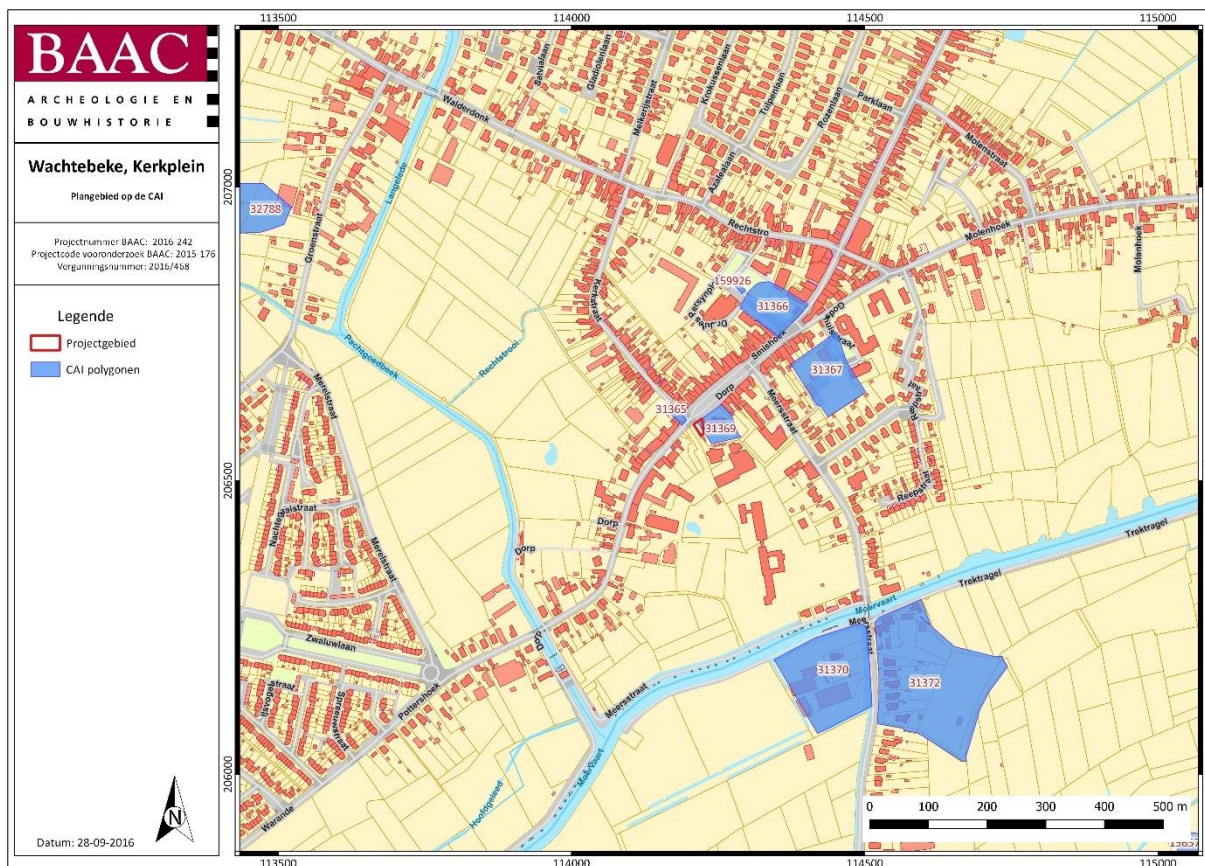
¹⁴ DOV Vlaanderen 2016a

¹⁵ VAN RANST & SYS 2000, p.131-132; VERHEYE & AMERYCKX 2007, p.163-164

¹⁶ VAN RANST & SYS 2000, p.144; VERHEYE & AMERYCKX 2007, p.163

Figuur 8: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving²⁰

2.2.2 Archeologisch vooronderzoek

a) Archeologische opgraving Wachtebeke – Persynplein (Kasteel van Maelstede)²¹

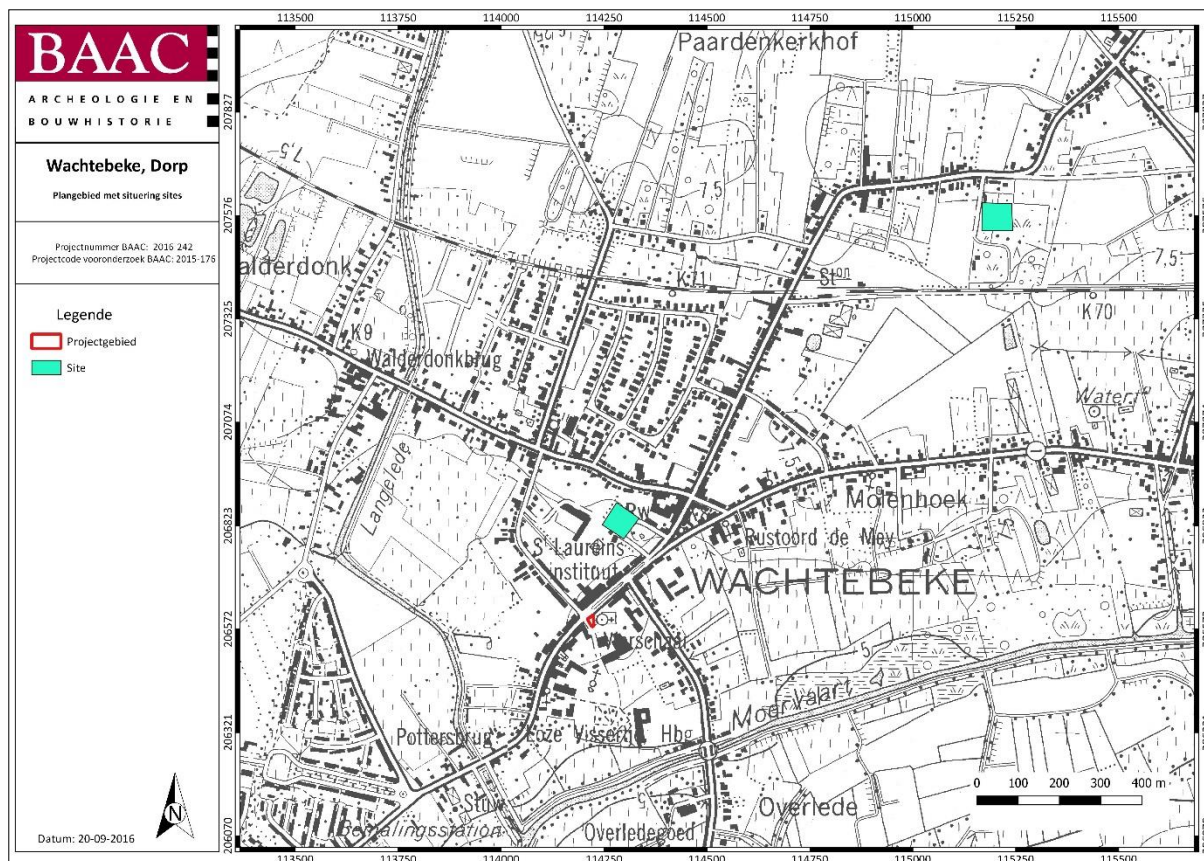
Naar aanleiding van de herinrichting van het Persynplein in Wachtebeke heeft BAAC Vlaanderen in opdracht van Riop een archeologische opgraving uitgevoerd (Figuur 9). Binnen het circa 2000 m² grote plangebied werd een terrein van circa 1700 m² archeologisch onderzocht.

Gedurende dit onderzoek werden de restanten van ‘het kasteelken’ van Wachtebeke gedocumenteerd. Historische en cartografische bronnen traceren dit gebouw tot in de 16de eeuw. Tijdens het vooronderzoek bleken echter al oudere restanten op het terrein aanwezig, mogelijk te dateren tussen de 13de en 15de eeuw. Deze vroege datering van de oudste bewoningsfase van ‘het kasteelken’ werd tijdens de opgraving bevestigd: reeds vanaf de 13de-14de eeuw was het terrein bewoond en bebouwd. Ook tijdens de daaropvolgende eeuwen kende het terrein een continue bewoning. De latere bebouwing kon in een viertal fasen worden onderverdeeld, allen met specifieke structurele, ruimtelijke en chronologische karakteristieken. De resultaten van de opgraving vervulldigen de historische data.

²⁰ MVG instituut voor het archeologisch patrimonium 2016

²¹ DEMOEN e.a. 2014

Figuur 9: Situering van de sites aan het Persynplein (een 100 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied) en aan de Stationsstraat (nog verder naar het noordoosten)

b) Archeologische opgraving Wachtebeke Stationsstraat De Bergen Fase 2²²

In opdracht van NV Konstruktimaatschappij Jette heeft BAAC Vlaanderen een archeologisch onderzoek uitgevoerd op het terrein aan de Stationsstraat te Wachtebeke (Figuur 9). Dit onderzoek was het gevolg van een archeologische prospectie met ingreep in de bodem die uitgevoerd werd op de gegeven locatie door Studiebureau Archeologie in februari 2013. Er werden toen paalsporen gevonden uit de postmiddeleeuwen of (meer plausibel) late prehistorie. Deze bevindingen en de tot op heden beperkte kennis rond rurale vindplaatsen in de regio gaven aanleiding tot een vlakdekkend onderzoek op een terrein van circa 1700 m².

Het onderzoek legde resten bloot van een tweebeukige spieker of graanschuur uit de ijzertijd. Deze twaalfpostige structuur van ruwweg 4 x 6 meter werd op basis van het aardewerk-assessment en ¹⁴C-analyse gedateerd in de midden-ijzertijd.

c) Archeologische vooronderzoek Wachtebeke Kerkplein en Dorp²³

Tijdens de archeologische prospectie met ingreep in de bodem werden vijf proefputten aangelegd, aangevuld met een reeks landschappelijke en archeologische boringen.

In de eerste twee putten ter hoogte van de middenberm zijn geen waardevolle archeologische sporen aangetroffen. Wel is een goed bewaarde podzolbodem vastgesteld. Deze bodem bleek op basis van de landschappelijke en archeologische boringen ook onder het wegdek ten noorden van de middenberm

²² VANDEN BORRE e.a. 2014

²³ VANDEN BORRE e.a. 2016

redelijk goed bewaard. Het vermoeden is dan ook groot dat het dorp lokaal is opgehoogd. Deze ophoging kon op basis van het proefputtenonderzoek niet gedateerd worden. Bij het archeologisch booronderzoek is uit de monsters aan de basis van dit pakket wel wat grijs en rood aardewerk gekomen dat teruggaat tot de 13de eeuw. Dit resultaat sluit vrij goed aan bij de oudste vermeldingen van Wachtebeke die teruggaan tot eind 12de en 13de eeuw.

Rekening houdend met de ligging van de dorpskern van Wachtebeke op de grote dekzandrug Maldegem-Stekene, in combinatie met een lokaal goed bewaarde podzolbodem, bestaat er een verhoogde kans op het aantreffen van waardevolle sites uit de steentijd. Bemonstering van de podzol leverde echter geen aanwijzing op voor de aanwezigheid van prehistorische vindplaatsen in het onderzoeksgebied.

Het onderzoek van proefputten 3 tot en met 5 hadden betrekking op de Sint-Catharinakerk en bijbehorend kerkhof. In proefput 3 zijn er drie lagen begravingen herkend. In het eerste vlak zijn negen individuen in anatomisch verband aangetroffen. Het gaat om subrecente begravingen uit de 20ste eeuw (vóór 1953/1954). De twee begravingslagen eronder zijn uiteraard ouder, maar konden niet nader worden gedateerd. Een datering vanaf de late middeleeuwen lijkt waarschijnlijk.

Ondanks de leidingen en kabels die de aanleg van het vlak in proefput 4 belemmerden is ook daar minstens één begravingslaag vastgesteld.

In proefput 5 zijn buiten twee begravingslagen ook sporen van twee oudere bouwfases van de kerk blootgelegd. Daarnaast zijn er ook twee goten en verschillende muurstructuren aangetroffen. De geplande heraanleg ter hoogte van het portaal van de huidige kerk (westgevel) zou deze oppervlakkige funderingsresten aantasten. Om een ongedocumenteerde vernieling van archeologisch erfgoed tegen te gaan bleek een archeologisch onderzoek, tot op verstoringsdiepte noodzakelijk.

2.3 Historiek en cartografische bronnen

2.3.1 Historische situatie

a) Algemene historiek

Het ontstaan van Wachtebeke is slecht gekend uit historische bronnen: het enige aanknopingspunt zijn enkele vermeldingen van de naam van de gemeente aan het einde van de 12de en 13de eeuw. De oudste vermelding dateert uit 1198, wanneer in een oorkonde de naam *Wagtebeke* genoemd wordt.²⁴ Archeologische prospecties tonen echter aan dat de regio reeds in het finaal paleolithicum en mesolithicum bewoond werd, vooral op de toppen van de dekzandruggen net ten noorden van de huidige dorpskern. Het is ook hier dat tijdens de Romeinse periode de secundaire heirweg Antwerpen-Brugge werd aangelegd.²⁵

Etymologisch kan men de oorsprong van de naam Wachtebeke verklaren als wacht- of grenspost nabij een rivier of beek. Traditioneel wordt in deze verwezen naar een ordonantie van Karel De Kale uit 864, die een grenspost vermeldt in de buurt van het huidige Wachtebeke. De locatie van deze grenspost is niet duidelijk. Andere bronnen stellen dat deze grenspost gerelateerd was aan de Friezen. Wachtebeke en Sint-Kruis-Winkel vormden namelijk in de 7de eeuw het meest zuidelijke punt van het toenmalige rijk van dit volk. Deze grensligging zou belangrijk kunnen geweest zijn voor de vroegste ontwikkeling van het dorp.²⁶

Voor de periode tussen de 7de en de 12de eeuw is er niet veel geweten over de streek rond Wachtebeke. De noordelijke omgeving was, in tegenstelling tot de zuidelijkere streek tussen Zaffelare en Mendonk,

²⁴ POTTER & BROECKAERT z.d.

²⁵ DE SMET 1981; VANDEPUTTE 2008, p.394

²⁶ DE MAESSCHALCK 1999, p.22-23

sterk onderhevig aan de getijdewerking. Dit maakte het gebied vóór inpoldering niet ideaal voor het installeren van nederzettingen of de cultivatie van het landschap.

Traditioneel wordt wel aangenomen dat er zich in Europa een grote bevolkingsgroei voordeed van de 10de tot en met de 13de eeuw. Er kan echter evenzeer een theorie naar voren geschoven worden waarin er een meer gestage netto bevolkingsaanwas waar te nemen is vanaf de 7de eeuw, die tussen 1000 en 1300 een kritieke massa bereikt. Hierdoor kwamen processen zoals commercialisering, urbanisatie en staatsvorming in een stroomversnelling.²⁷ De bevolkingsgroei bracht eveneens met zich mee dat de productie van levensmiddelen de hoogte in moest. Dit kon men doen op twee manieren, namelijk door intensificatie van de bewerking van de bestaande arealen of door het in gebruik nemen van voorheen niet gebruikte arealen.²⁸ In de eerste ontginningsfase ging het nog vooral om kleine boeren en nieuw ontstane dorpsgemeenschappen die deze ontginningen gingen doorvoeren. Tot in de 11de eeuw vestigden de nieuwe dorpsgemeenschappen zich vooral in het zuidoosten van het land en in de riviervalleien. In de 11de eeuw zouden ook andere gebieden aan de beurt komen. Pas aan het einde van de 11de eeuw namen de graven van Vlaanderen zelf het heft in handen en promootten de ontginningen.²⁹ Ook enkele abdijen en de adel gingen een prominente rol spelen in de ontginning van deze gebieden, vooral omdat ze sterk bevoordeeld werden door de graaf van Vlaanderen, die nog steeds de eerste bezitter bleef van de gronden.³⁰ Een gevolg van deze grote ontginningsbeweging was een sterk doorgevoerde ontbossing. Deze laatste bleek zo sterk te zijn dat Fillips van de Elzas reeds aan het einde van de 12de eeuw een beperking oplegde. De ontbossing had namelijk tot gevolg dat de beschikbare brandstof sterk daalde op korte tijd, waardoor een tekort dreigde. Zo werden er alternatieve brandstoffen gezocht en gevonden in o.a. veen. Het is in deze context dat Wachtebeke voor het eerst opduikt. In 1175 schenkt Fillips van den Elzas 100 bunder moer aan de Sint-Pietersabdij. Volgens de beschrijving was dit moer gelegen tussen Kalve en Wulfsschoot. In 1198 bevestigt graaf Boudewijn IX deze schenking en spreekt eveneens van een 'wastine', of woeste grond, gelegen tussen dit moer en Wachtebeke. Er zijn nog verschillende vermeldingen van schenkingen van gronden gelegen rond Wachtebeke.³¹

Het is waarschijnlijk dat Wachtebeke ontstond als ontginningsdorp voor veen. Ook is duidelijk dat tijdens deze eerste exploitatiefase vooral abdijen en de adel een grote rol spelen in de ontginniging van de gronden rond Wachtebeke. Pas rond de 13de eeuw zouden ook rijke burgers uit Gent, Aardenburg en Brugge turf gaan exploiteren. Dit is vooral zo na 1278, het jaar dat Gwijde van Dampierre aan de macht komt in deze streken. Er wordt namelijk dan enkel nog aan verkoop gedaan, en niet meer aan schenkingen. Wachtebeke verdwijnt wel wat op de achtergrond in deze periode. Vooral de moergronden rond Zelzate met een betere kwaliteit aan veen, worden nu ontgonnen.³²

Wachtebeke bleef tot diep in de Nieuwe Tijd een vrij belangrijk centrum voor veen- en turfwinning. Zo was zeker tot diep in de 16^e eeuw het overgrote deel van de oppervlakte van Wachtebeke ingenomen door heide en moerassen – de zogenaamde Wachtebeekse Meersen. Het economisch belang van deze heiden en moerassen blijkt echter uit het feit dat het tot in de 18^e eeuw zal duren vooraleer de bisschop van Gent zijn bezittingen in de *meersen* van Wachtebeke opgeeft. Toch bleef deze hele periode de grote wateroverlast een rem op de economische ontwikkeling van de regio. De vele polderdijken waren op veel momenten immers niet opgewassen tegen het uit de Noordzee binnenstromende water. Wel was deze toegang tot water ook een economische sterkte: de vele kanalen en vaarten bleken een ideale logistieke en economische ontsluiting van de regio. In deze kan men zeker verwijzen naar de Moervaart en de Lange Lede. Ook was Wachtebeke – de wijk Overslag in het bijzonder – een

²⁷ BLOCKMANS & P. 2009, p.151

²⁸ BLOCKMANS & P. 2009, p.152

²⁹ DE MAESSCHALCK 1999, p.23-24

³⁰ VAN BOXTAELE 1978, p.80; DE MAESSCHALCK 1999, p.24

³¹ DE MAESSCHALCK 1999, p.25-26

³² DE MAESSCHALCK 1999, p.24, 39-40

belangrijk knooppunt in de verbinding tussen Gent en de Noordzee, zeker voor het uitgraven van de Sassevaart.³³

Bestuurlijk bleef Wachtebeke gedurende het *Ancien Régime* deel uitmaken van het ambacht Assenede (deel van de *Vier Ambachten*). Vanaf 1579 – bij octrooi van Filips II - vormde het samen met Sint-Kruis-Winkel een afzonderlijke vierschaar, met drie eigen schepenen. Toen werden deze na de aanleg van de Sassevaart afgesneden van de rest van het Ambacht Assenede.³⁴ De zetel van de vierschaar werd schuin tegenover de Sint-Catharinakerk gebouwd.³⁵

b) De Sint-Catharinakerk

Het ontstaan en de locatie van de eerste kerk te Wachtebeke is onduidelijk. Algemeen wordt aangenomen dat Willibrord (658-739), of zeker zijn volgelingen, de eerste geloofspredikers waren in de Vier Ambachten. Hun doel was de Friezen te kerstenen; vandaar dat zij eerst in de streek van Utrecht predikten. Zo maakten de Vier Ambachten, gelegen op de linkeroever van de Schelde, eeuwenlang deel uit van het bisdom Utrecht. In 1108 telden de Vier Ambachten slechts drie parochies: Assenede, Boekhoute en Axel; Hulst had toen een hulpkerk. De kerken uit die parochies werden toegewijd aan het Heilig Kruis. Wachtebeke behoorde – zoals reeds vermeld – tot het Ambacht Assenede. Tot in de eerste helft van de 16^e eeuw was de kerk van Assenede de hoofdkerk; Wachtebeke betaalde een jaargeld aan de pastorie van Assenede.³⁶

Figuur 10: Situering boerderij Herman op Overlede ten zuidoosten van de dorpskern van Wachtebeke op de Ferrariskaart³⁷

In 1175 verkrijgt de Sint-Pietersabdij van Philips van de Elzas een terrein van 100 bunder (133 ha) groot, waarop ze een curtis sticht. Het goed, in gebruik door de broeders die de Heer en Sint-Pieter dienen, is gelegen tussen Kalve en Wulfsschoot.³⁸ Voor zover bekend, is dit de huidige boerderij Herman op Overlede, ten zuidoosten van de dorpskern van Wachtebeke. Op de Ferrariskaart staat deze nog steeds

³³ HASQUIN e.a. 1980, p.1178-1180

³⁴ HASQUIN e.a. 1980, p.1179

³⁵ VANDEPUTTE 2008, p.395

³⁶ ROETS & DE PAUW 1993, pp.6-7

³⁷ KONINKLIJKE BIBLIOTHE & BELGIË 2016

³⁸ VAN BOCXTAELE 1978, p.83

gemerkt als eigendom van Sint-Pieters (*Figuur 10*). Deze locatie lijkt echter weinig waarschijnlijk gezien de lage ligging en het moerassige karakter van het terrein.³⁹ Waar Wulfsschoot zich exact bevond, is niet gekend. Mogelijk was het in de buurt van Sint-Kruis-Winkel gelegen.⁴⁰

In 1199 krijgt Sint-Pieters de toestemming van de bisschop van Utrecht om een kapel op te richten. Gottschalck neemt aan dat dit de voorloper was van de huidige kerk.⁴¹ De precieze locatie is niet bepaald, maar het is logisch dat deze in het toenmalige bevolkingscentrum (het huidige dorp?) werd opgericht. Er is wel beweerd dat het niet de kerk van Wachtebeke, maar de huidige Terwestkapel van Moerbeke betrof.⁴² Volgens Maesschalck is dit echter weinig waarschijnlijk.⁴³

Binnen de traditionele historische literatuur wordt aangenomen dat de huidige Sint-Catherinakerk wel degelijk in 1190 gebouwd werd. Het betrof een éénbeukige kerk met aan de linkerkzijde een deel van een kruisbeuk. Centraal in het kerkgebouw stond een achthoekige toren. Volgens cartografische bronnen – zoals de kaart ‘Noord-Vlaanderen en Zeeland ten tijde van graaf Gwijde van Dampierre circa 1280’⁴⁴ (*Figuur 12*) – bleef de constellatie van het kerkgebouw tot het midden van de 16^e eeuw vrijwel ongewijzigd. Vanaf de late 16^e eeuw werd de kerk drastisch herbouwd: het gebouw krijgt een driebeukige structuur in de stijl van de Zuid-Nederlandse hallenkerkjes – die geïnspireerd waren door de bouwfilosofie van de abdij van Cîteaux. Het oudste – 12^e-eeuwse – deel van de kerk (apsis, middenbeuk, klokkentoren en wenteltrap) bleef echter wel bewaard en kent een opvallend afwijkende bouwstijl.⁴⁵ Aan de buitenzijde van de wenteltrap is er een duidelijk verschil in bouwstijl en baksteen met de tegenliggende muur.

³⁹ Mededeling van Luc. De Maesschalck, Secretaris van De Vierschaar

⁴⁰ DE MAESSCHALCK 1999, p.26

⁴¹ GOTTSCHALK 1984, p.38

⁴² Mededeling van Chris Scheire, Voorzitter Kerkfabriek

⁴³ DE MAESSCHALCK 1999, p.27

⁴⁴ In werkelijkheid betreft dit echter de kaart van Lieven van Thuyne uit 1617

⁴⁵ VANDEPUTTE 2008, p.394-395

Figuur 11: Aanzicht buitenkant van de wenteltrap 1280'⁴⁶

Veel van de kennis over de oudste bouwphase van de kerk is afkomstig van de kaart 'Noord-Vlaanderen en Zeeland ten tijde van graaf Gwijde van Dampierre, circa 1280' – al is deze kaart afkomstig uit 1617. Deze kaart biedt een overzicht van de mogelijke geografische situatie rond het jaar 1274, toen Gwijde van Dampierre graaf van Vlaanderen was. De kaart toont echter ook situaties die in 1274 nog niet bestonden.⁴⁷ Het is met andere woorden niet zeker of de afgebeelde, éénbeukige kerk in 1280 reeds aanwezig was in Wachtebeke. De vroegste afbeelding van een bedehuis te Wachtebeke vinden we op de kaart van Horenbault uit circa 1576 (Figuur 13). De kerk is éénbeukig met aan de linkerzijde een deel van een kruisbeuk. In het midden stond een achthoekige toren.

⁴⁶ Koninklijke Bibliotheek Albert I Brussel, kaartenafdeling III, nr. 6834; geraadpleegd via museumzicht.be

⁴⁷ Mededeling van Luc De Maesschalck, Secretaris van De Vierschaar

Figuur 12: De Sint-Catharinakerk op de kaart 'Noord-Vlaanderen en Zeeland ten tijde van graaf Gwijde van Dampierre, circa 1280'

2.3.2 Cartografische bronnen

Het historisch kaartmateriaal geeft een beeld van hoe (eventuele) bebouwing evolueerde door de eeuwen heen, maar pas vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen, m.a.w. vanaf de 16de eeuw. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op de kaarten geen garantie dat er geen bebouwing geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals kerken, kloosters en kastelen weergegeven, en was er geen of weinig aandacht voor de "gewone bewoning"/burgerlijke architectuur. Pas vanaf de 19de eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kaarten. Mogelijk eerder aanwezige middeleeuwse structuren waren misschien reeds verdwenen.

Op een andere kaart van Horenbault uit 1580 wordt een driebeukige kerk afgebeeld.⁴⁸ Op basis van deze gegevens gaat de huidige kerk van Wachtebeke vermoedelijk terug tot de tweede helft van de 16de eeuw (tussen 1560-1580). Op de kaart van Horenbault uit 1576 bevindt zich langs de zuidelijke kerkzijde een ommuurd terrein. Mogelijk bevond zich hier een kerkhof. In de 20ste eeuw bevond er zich langs deze zijde een begraafplaats, afgesloten met een ijzeren afrastering langs de straatzijde. Dit kerkhof werd ontruimd waarbij de graven manueel werden verwijderd.⁴⁹

⁴⁸ ROETS & DE PAUW 1993, p.8) (Mededeling van Luc. De Maesschalck, Secretaris van De Vierschaar

⁴⁹ Mededeling van Chris Scheire, Voorzitter Kerkfabriek

Figuur 13: Kaarte figuratieve van de gronden van het Bisdom van Gent, te Wulfsdonck binnen de parochie van Moerbeke, in den lande van Waes, door Fr. Horenbault (1576)⁵⁰

De meeste kennis over de Sint-Catharinakerk – zeker voor de oudste fasen – is afkomstig uit cartografische bronnen. Gedegen archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de kerk ontbreekt, waardoor veel kennis over het gebouw speculatief is – zeker op het gebied van de chronologie van de verschillende bouwfasen. Wel zijn er verschillende historische bronnen over de algemene geschiedenis van het gebouw gekend. Zo blijkt uit enkele verslagen van visitaties van enkele bisschoppen aan Wachtebeke tijdens de 17^e eeuw dat het gebouw de godsdienstoorlogen van het einde van de 16^e en begin 17^e eeuw – die ook Wachtebeke zwaar troffen – goed overleefd had. Aan het einde van de 17^e eeuw bleek de kerk echter in verval, waarna enkele noodherstellingen werden uitgevoerd: *‘In maart 1646 vond bisschop Triest de kerk in allerellendigste toestand: de altaren stukgeslagen, de loden dakgoten en regenpijpen gestolen, de muren aangetast door regenwater. Veel lof had hij over voor de parochianen: dezen droegen edelmoedig bij tot het herstel van de kerk en tot de aankoop van de ornamenten. Wanneer op 23 mei 1686 bisschop de Hornes zijn visitatie deed, zag hij een kerk die hoognodig aan herstelling toe was. Teneinde raad werden de tien meest gegoede parochianen van Wachtebeke samengebracht, met de bede om financiële hulp’.*⁵¹ Pas in de late 19^e - vroege 20ste eeuw worden opnieuw structurele herstellingen aan het gebouw uitgevoerd.⁵² In 1978 wordt het kerkgebouw beschermd als monument.

⁵⁰ CARTESIUS 2016a

⁵¹ ROETS 2015

⁵² ROETS & DE PAUW 1993; ROETS 2015

Figuur 14: Zijaanzicht van de huidige Sint-Catharinakerk⁵³

Figuur 15: Vooraanzicht van de huidige Sint-Catharinakerk⁵⁴

⁵³ Geraadpleegd via kerkeninvlaanderen.be

⁵⁴ Geraadpleegd via kerkeninvlaanderen.be

2.3.3 Bijkomende cartografische bronnen over de Sint-Catharinakerk en omgeving

Bijkomend cartografisch materiaal kan worden aangewend om het algemene beeld op de (bewonings)geschiedenis in de omgeving van de Sint-Catharinakerk te verfijnen. Reeds vanaf de 17^e eeuw werden immers verschillende kaarten van dit gebied opgemaakt. Vaak gaat het echter om eerder figuratieve kaarten, die de kerk en de omliggende bebouwing erg schematisch weergeven. Veel cruciale en gedetailleerde gegevens bevatten deze kaarten dan ook niet. Het is pas vanaf de Ferrariskaart (2^e helft van de 18^e eeuw) dat de cartografische bronnen gedetailleerder worden en meer bruikbaar worden binnen het historisch onderzoek.

Uit 1663 dateren twee figuratieve kaarten van Wachtebeke. Deze geven een gedetailleerd beeld van het wegennet in de omgeving van de Sint-Catharinakerk. De architecturale elementen worden echter erg schematisch weergegeven. Zo wordt de kerk zelf als éénschepig gebouw met spitse toren weergegeven. Een halfcirkelvormige muur omgaf het kerkdomein tot aan de huidige Dorpstraat. Uit de details die beide kaarten weergeven kan men ook afleiden dat deze op eenzelfde moederbron gebaseerd zijn.

Figuur 16: Figuratieve kaart van Wachtebeke (1663)⁵⁵

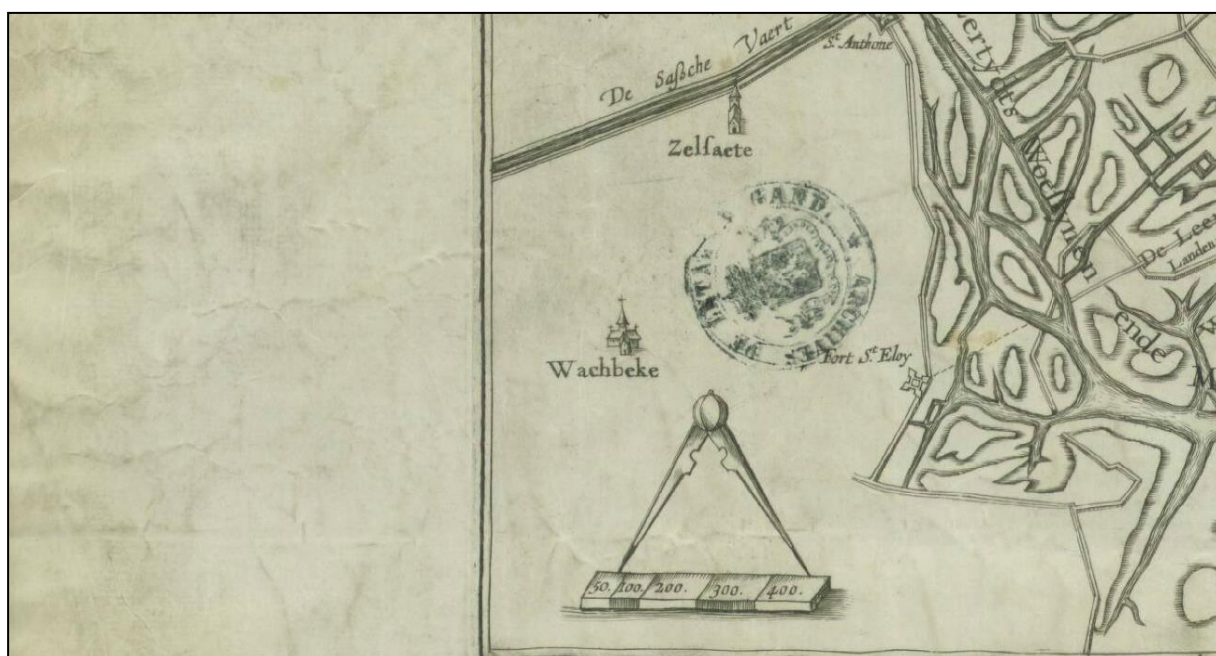
⁵⁵ CARTESIUS 2016c

Figuur 17: Figuratieve kaart van Wachtebeke (14 november 1663)⁵⁶

Uit de 17^e eeuw dateert nog een derde figuratieve kaart van Wachtebeke en omgeving. Deze beeldt zelfs geen details van het wegennet in de omgeving af, maar beperkt zich enkel tot een niet gedetailleerde weergave van de Sint-Catharinakerk.

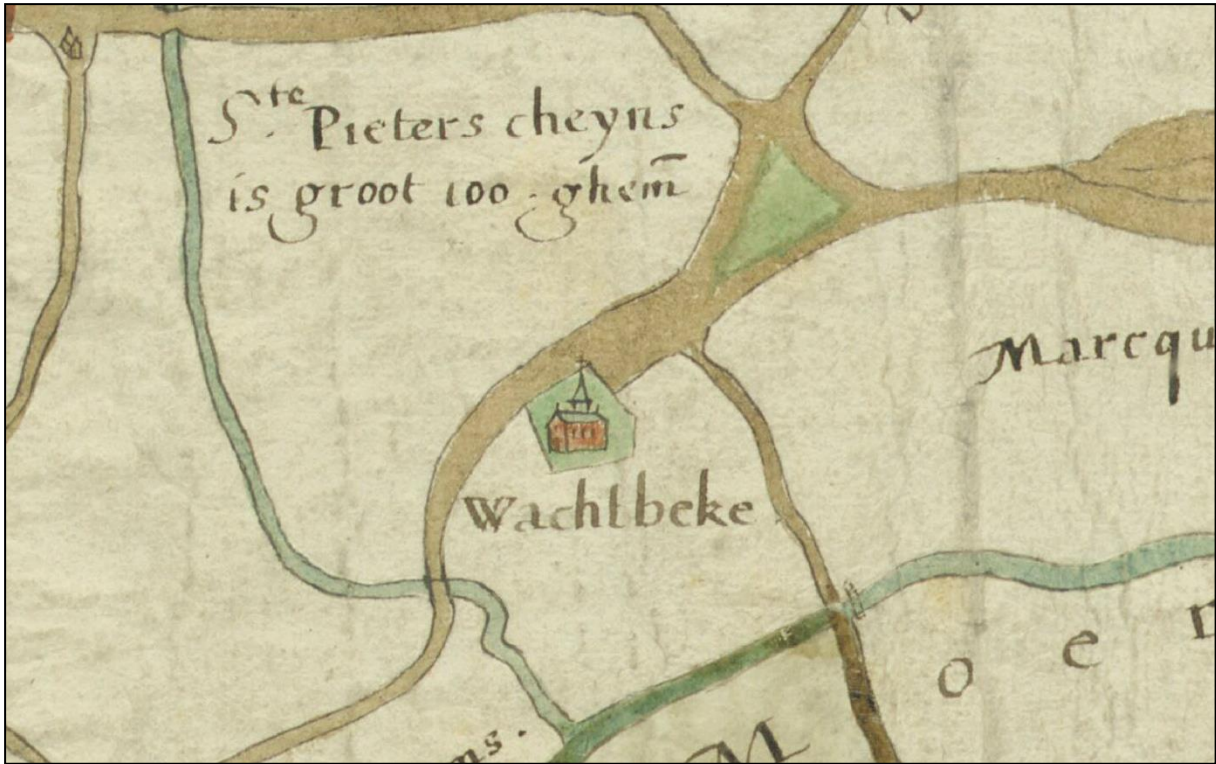

Figuur 18: Figuratieve kaart van de polderstreek rond Sas van Gent en Wachtebeke (17^e eeuw)⁵⁷

De 18^e-eeuwse kaarten tonen ook een figuratieve weergave van Wachtebeke en omgeving. Ook deze kaarten geven geen specifieke architecturale details van de kerk en omliggende gebouwen weer.

⁵⁶ CARTESIUS 2016b

⁵⁷ CARTESIUS 2016e

Figuur 19: Figuratieve tiendenkaart van Wachtebeke (begin 18^e eeuw)⁵⁸

Figuur 20: Kaart van de onroerende eigendommen van de Gentse Sint-Pietersabdij in Wachtebeke (1777)⁵⁹

⁵⁸ CARTESIUS 2016c

⁵⁹ CARTESIUS 2016d

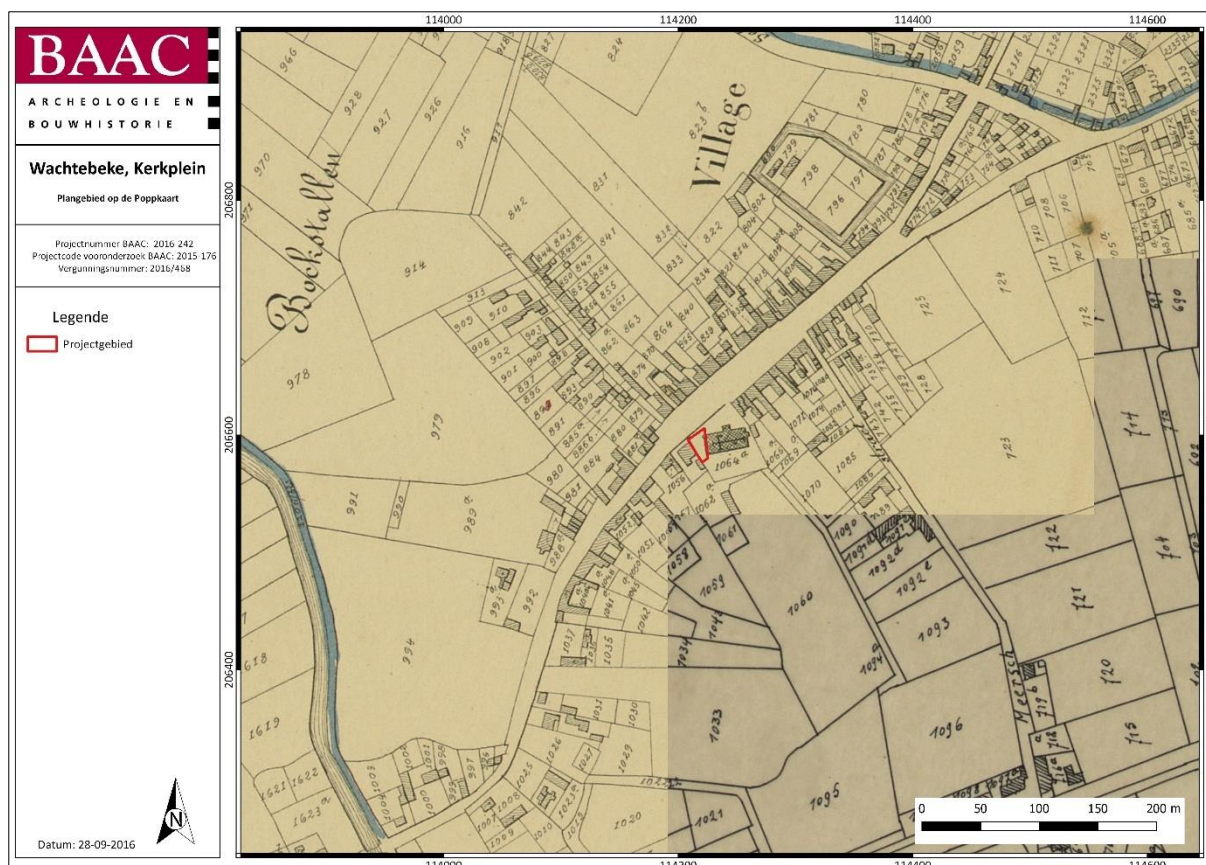

Figuur 21: Situering onderzoeksgebied op de Ferrariskaart⁶⁰

De Ferrariskaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zijn opgemaakt tussen 1771 en 1778 onder leiding van Joseph de Ferraris, een generaal bij de Oostenrijkse artillerie en veldmaarschalk in de Oostenrijkse Nederlanden. Het is de eerste systematische kartering van het Belgische grondgebied. Op de Ferrariskaart staat de huidige Sint-Catharinakerk afgebeeld (Figuur 21). Langs de straatzijde en aan de oostkant staat een kerkhofmuur afgebeeld. Deze ontbreekt lang de zuid- en westzijde. Rondom de kerk (en binnen de muur) wordt begraving weergegeven. Het is niet duidelijk of de begraving zich doorzet langs de straatkant. De inrichting van het Dorp komt overeen met de huidige situatie. De straat is even breed en langs beide kanten omgeven door bebouwing. Centraal in de lengte-as staat een bomenrij.

⁶⁰ KONINKLIJKE BIBLIOTHE & BELGIË 2016

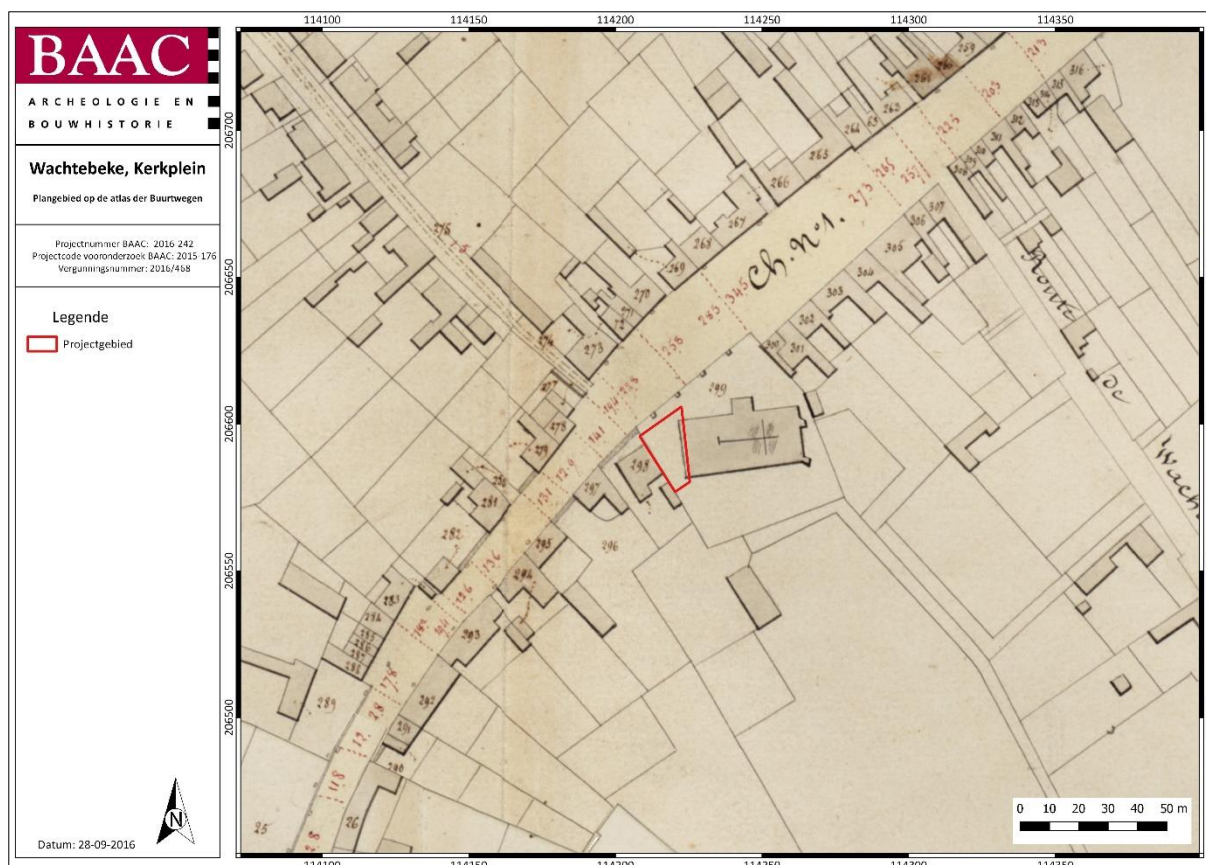

Figuur 22: Situering onderzoeksgebied op de Poppkaart⁶¹

De situatie op de Poppkaart uit de 2de helft van de 19de eeuw (1842-1879) is gelijkaardig aan deze op de Ferrariskaart en dus aan de huidige inrichting (Figuur 22). De atlas der Buurtwegen, die omstreeks dezelfde periode (1840) werd opgesteld, komt grotendeels overeen met de Poppkaart, maar laat een iets gedetailleerder beeld zien van de situatie in het midden van de 19de eeuw (Figuur 23). Opvallend is dat de bebouwing die op deze kaarten ten westen van de kerk wordt weergegeven, heden ten dage niet meer aanwezig is en dus in tussentijd werd gesloopt.

⁶¹ AGIV 2016a

Figuur 23: Situering onderzoeksgebied op de Atlas der Buurtwegen⁶²

Iconografische bronnen zoals oude postkaarten of foto's kunnen een goed beeld vormen van de evolutie van de kerk en de omgeving rond de Sint-Catharinakerk.

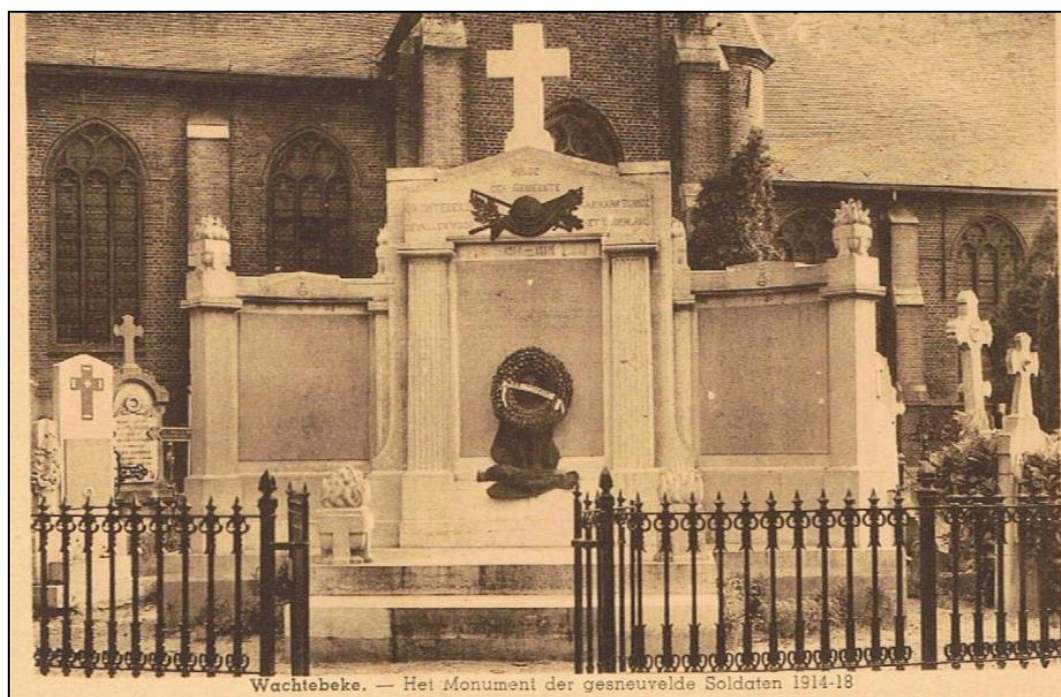
Dankzij deze oude postkaarten is het mogelijk om een duidelijker beeld te schetsen van de oude omheining van het kerkhof. Vandaag de dag loopt de omheining in het verlengde van de rij huizen. Op de postkaarten is duidelijk te zien dat de omheining veel dicht bij de straatkant ligt en een paar meter voor de huizen uitsteekt. Het oorlogsmonument dat tegenwoordig verwerkt is in de omheining staat volgens een postkaart van het begin van de 20^e eeuw tussen de zerken, wat de omheining omstreeks die periode een eind verder plaatst. Op Figuur 29, gedateerd rond 1965, zijn de zerken niet meer zichtbaar. De omheining is verplaatst en het grasperk is al aangelegd. Dit is consistent met de datering van de ontruiming van de begravingen in 1953 of in 1954.⁶³

⁶² GEOPUNT 2016

⁶³ Mondelinge Mededeling van Luc. De Maesschalck, Secretaris van De Vierschaar

Figuur 24: Zijaanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke in het begin van de 20ste eeuw (Foto van de Heemkundige Kring De Vierschaar VZW)

Figuur 25: Het oorlogsmonument voor gesneuvelde soldaten 1914-1918 - Wachtebeke⁶⁴

⁶⁴ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net; Geraadpleegd op 03/10/2016

Figuur 26: Vooraanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (vóór WOI)⁶⁵

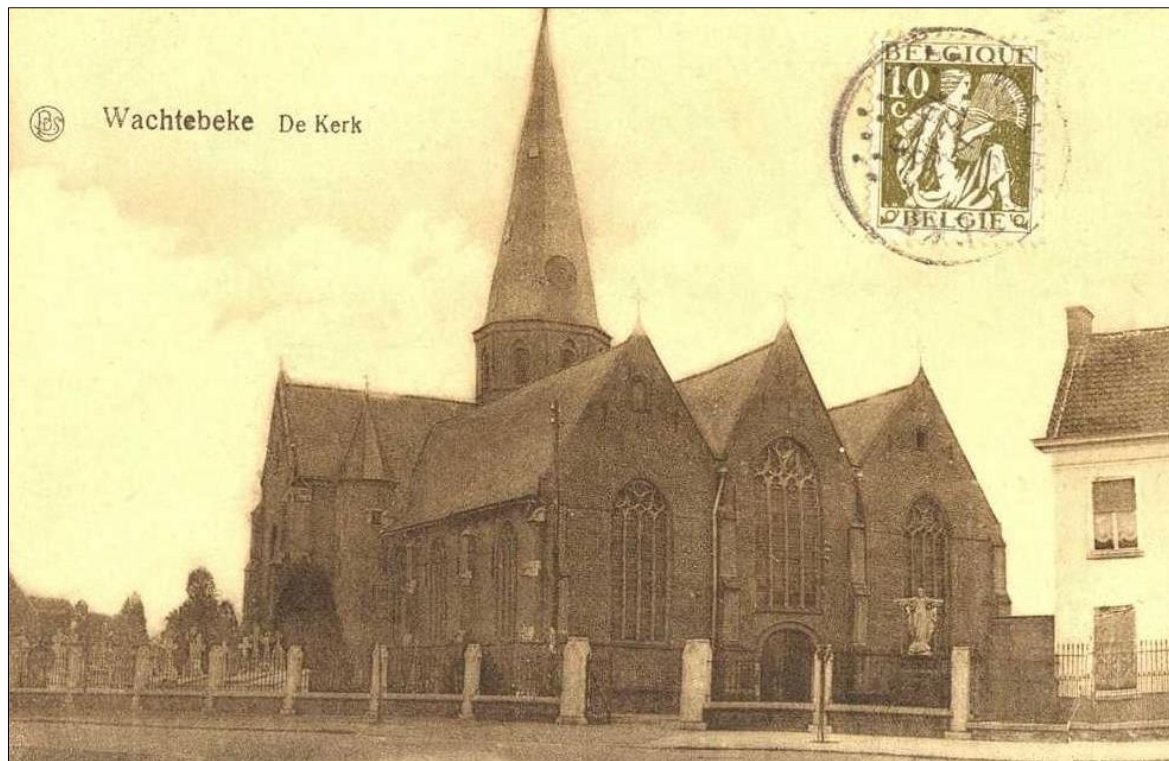
De bebouwing ten westen van de kerk is op verschillende van deze foto's zichtbaar (Figuur 27 en Figuur 28). Opvallend is ook de muur die vanuit de westelijke gevel van de kerk vertrekt richting deze bebouwing. Of het hier gaat om een eenvoudige scheidingsmuur of een bijgebouw is op de foto's niet duidelijk te zien. Wel is duidelijk dat deze structuur in het midden van de 20ste eeuw, mogelijk bij aanpassingen na WOII, werd afgebroken tezamen met de gebouwen op het perceel ten westen van de kerk. Op Figuur 29, een foto uit 1965, zijn de muur en de bebouwing namelijk niet meer zichtbaar en zien we een situatie die min of meer gelijk is aan deze van vandaag. Dat de foto's van Figuur 26 en Figuur 27 genomen zijn vóór WOI, kunnen we zien aan het feit dat het oorlogsmonument nog niet aanwezig is.

Figuur 27: Zijaanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (vóór WOI) met aanduiding van de muur die de westelijke gevel van de kerk verbindt met het gebouw op het aanpalende perceel ⁶⁶

⁶⁵ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net ; Geraadpleegd op 03/10/2016

⁶⁶ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net ; Geraadpleegd op 03/10/2016

Figuur 28: Vooraanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (1933)⁶⁷

Figuur 29: Foto van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke rond 1965⁶⁸

⁶⁷ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net; Geraadpleegd op 03/10/2016

⁶⁸ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net; Geraadpleegd op 03/10/2016

2.3.4 Archeologische verwachting

De exacte oprichtingsdatum van de Sint-Catharinakerk is niet gekend. Vast staat wel dat er zich in het midden van de 16de eeuw (circa 1560) op de huidige kerklocatie een éénbeukige kerk bevond. Tussen 1560 en 1580 werd het gebouw uitgebreid tot drie beuken.

De oudste weergave van de kerk dateert uit 1560 (kaart van Horenbault). Hierop is de kerk langs de straatzijde afgesloten met een kerkhofmuur. Binnen deze ommuring bevond zich mogelijk een begraafplaats. Op basis van de historische bronnen en het kaartmateriaal kunnen er in de onmiddellijke omgeving één of meerdere fases van de kerk en het kerkhof worden verwacht. Zeker is dat minstens een deel van het kerkhof geruimd werd in 1953 of 1954 bij de verplaatsing van de kerkhofmuur. Omstreeks dezelfde periode werd een muur die tegen de westelijke gevel van de kerk was gebouwd tezamen met het gebouw ten westen van de kerk afgebroken.

De kans bestaat dus dat er resten van oudere bouwfases of een voorloper van de kerk worden aangetroffen tijdens de opgraving. Tijdens het archeologische vooronderzoek werden reeds enkele funderingsresten aangetroffen, die zeer ondiep begraven bleken te zijn. De kans dat er ook begravingen worden aangetroffen tijdens het onderzoek, wordt op basis van de resultaten van het vooronderzoek, klein ingeschat. Uit het vooronderzoek is gebleken dat er zich mogelijk twee begravingenniveaus bevinden ter plaatste van het onderzoeksgebied, maar dat deze zich minstens 0,50 m dieper bevinden dan de verstoringsdiepte van de huidige graafwerkzaamheden.

3 Methode

In dit hoofdstuk wordt de toegepaste methodologie geschetst (werkwijze, planning, aanpak, strategie van het veldwerk).

Op basis van het vooronderzoek waar 5 proefputten zijn aangelegd en de aangepaste plannen van de geplande werken, is een plangebied van ca. 260 m² aangeduid. Alle veldwerkzaamheden werden conform de Bijzondere Voorwaarden en de vigerende minimumnormen uitgevoerd.

Het plangebied is vlakdekkend onderzocht door middel van één werkput (Figuur 30). Het maaiveld bevond zich gemiddeld op een hoogte van ca. 6,60 m TAW. Het vlak werd aangelegd op een gemiddelde diepte van 30 cm onder dit maaiveld. In het westen van het plangebied kon niet gegraven worden door de aanwezigheid van een haag en in het noordwesten bevond zich nog een monument waardoor ook dit deel van het onderzoeksgebied niet kon worden onderzocht (Figuur 8). Door de beperkte diepte van het archeologische vlak onder het maaiveld is het wel zeer aannemelijk dat ter plaatse van de haag en het monument de bodem reeds verstoord is bij het aanplanten van de haag en het oprichten van het monument.

Figuur 30: Overzicht van de werkput en het plangebied

Het archeologisch vlak werd aangelegd met behulp van een kraan met gladde graafbak van 2 m. er werd machinaal één vlak aangelegd. Het vlak werd afgegraven tot op het niveau nodig voor de toekomstige bestrating. Het uitgraven gebeurde onder begeleiding van minstens één archeoloog. Vervolgens werd het vlak manueel bijgeschaafd, zodat de sporen het best zichtbaar waren en meteen konden worden ingekrast.

Van het vlak werden overzichtsfoto's gemaakt en van de sporen ook detailfoto's. De putten en sporen werden ingetekend door middel van een *Robotic Total Station* (RTS) en gedocumenteerd aan de hand van beschrijvingen. Indien een spoor zich tegen de putwand bevond, werd het werkputprofiel

opgeschoond om de relatie tussen het spoor en de bodemhorizonten te registreren. Sporen-, foto- en vondstenlijsten werden digitaal geregistreerd in het veld. Gebruik makend van de programma's *Autocad* en *QGis* werden de verzamelde data van de opgravingsvlakken verwerkt tot een gedetailleerd en overzichtelijk grondplan.

Meteen na afloop van het onderzoek werd het plangebied vrijgegeven zodat de civiele werkzaamheden konden worden uitgevoerd en de werking van de kerk gewaarborgd bleef. Dit gebeurde in samenspraak met en met instemming van de bevoegde overheid.

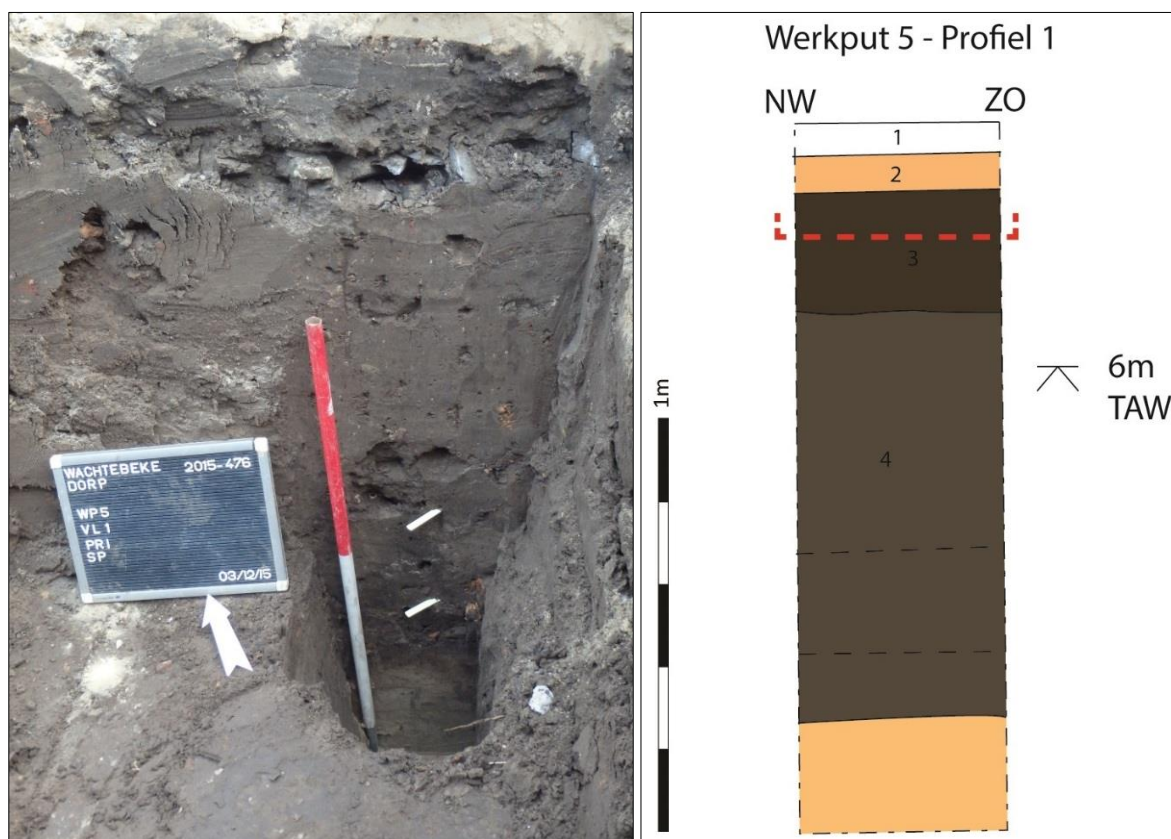
De basisuitwerking van de opgraving, de waardering van de stalen en monsters, een studie van de gekende historische en cartografische bronnen, de rapportage van de onderzoeksresultaten gebeurden allen door personeel van BAAC Vlaanderen, conform de minimumnormen en de bijzondere voorwaarden voor deze opgraving.

De basisuitwerking van de opgraving omvatte een beknopte omschrijving van alle sporen in een sporenlijst, het opstellen van een fotolijst, monsterlijst en vondstenlijst. Ook werden de vondsten gereinigd, gedetermineerd, geregistreerd, gedateerd en, indien relevant, getekend. De veldplannen van de opgraving werden gedigitaliseerd, opgemaakt en in overzichtelijke kaarten weergegeven. De coupe- en profieltekeningen werden gedigitaliseerd en in uniforme afbeeldingen weergegeven. Deze basisuitwerking gebeurde onmiddellijk na het veldwerk.

4 Resultaten

4.1 Bodem

Door de beperkte diepte (ca. 0,30 m) waarop het archeologische vlak werd aangelegd, werden er geen profielen gedocumenteerd tijdens het archeologisch onderzoek. Voor de bodemopbouw ter plaatse van het plangebied kunnen we verwijzen naar de profielopnames die genomen werden tijdens het vooronderzoek. In werkput 5, de proefput ter hoogte van het kerkportaal, werd toen een profiel gegraven in de zuidoostelijke hoek. Onder een laag tegels (8 cm) kon er een laag stabilisézand (10 cm) en een puinige verstoringslaag (30 cm) herkend worden. In de donkerbruine laag daaronder waren twee begravingen zichtbaar op 5,80 m +TAW en 5,50 m +TAW. De moederbodem was zichtbaar op 5,20 m +TAW. Het vlak werd bij het huidige onderzoek dus aangelegd in de geroerde laag onder de huidige bestrating.

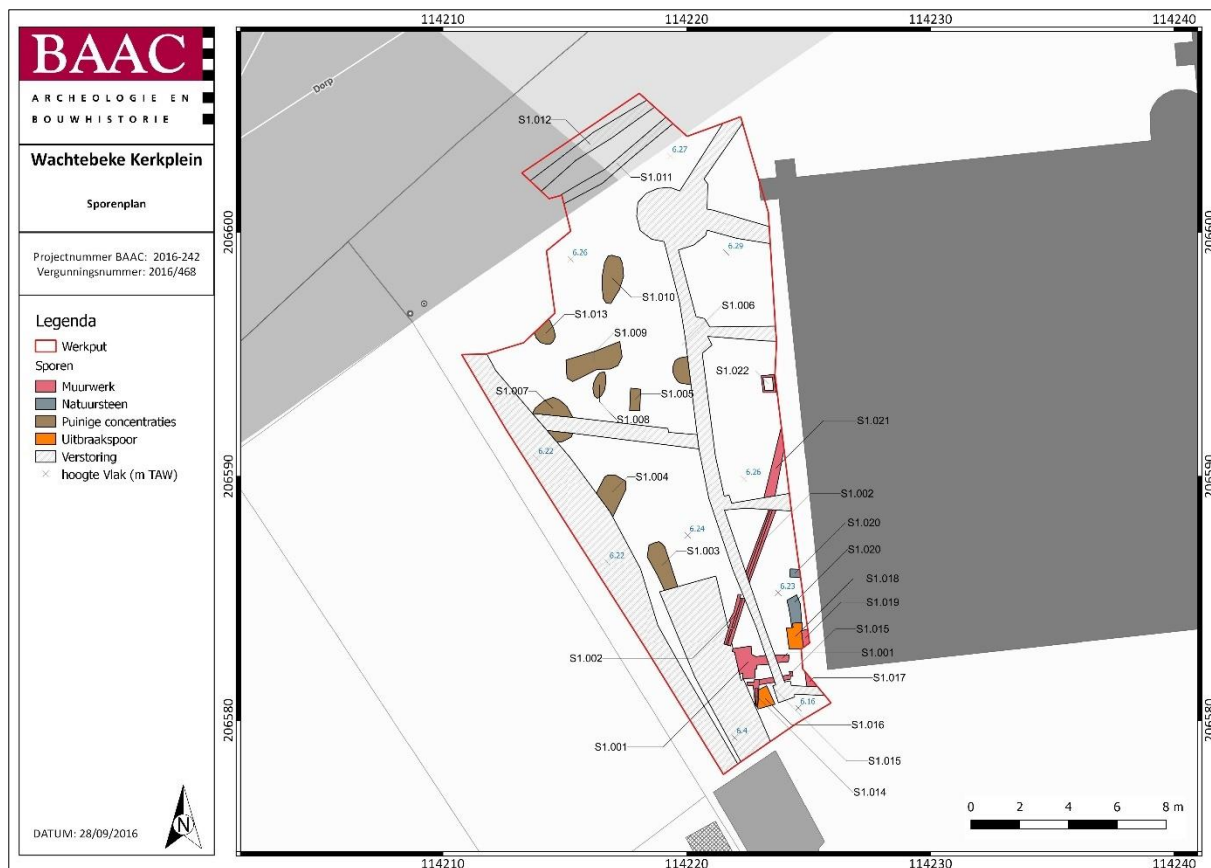
Figuur 31: Foto en profieltekening proefput 5 - Profiel 1 (Legende: Laag 1: Tegels, 2: stabilisatiezand, 3: ophogingslaag, 4: Dgrbr met bot en mortel (met 2 begravingen). De rode stippellijn geeft het niveau aan waarop tijdens het huidige onderzoek het vlak werd aangelegd.

4.2 Spoorbeschrijving en interpretatie

4.2.1 Algemeen

Tijdens de opgraving werd een terrein met een oppervlakte van ongeveer 230 m² vlakdekkend onderzocht op een diepte van 0,30 m onder het straatniveau. Het vlak werd aangelegd in de geroerde laag onder de huidige bestrating. Hierdoor was het vlak moeilijk leesbaar en bevonden er zich nog verschillende verstoringen in het vlak. In totaal werden 22 sporen aangetroffen en gedocumenteerd. Het betreft voornamelijk muurresten en puinige concentraties die als recent werden gedateerd.

Figuur 32: Sporenplan van de archeologische opgraving te Wachtebeke

4.2.2 Beschrijving en interpretatie van de sporen en structuren

a) Muurresten

De meeste muurresten bevinden zich in het zuiden van het plangebied en staan in relatie met het bestaande kerkgebouw. Spoor 1.001, 1.002 en 1.014 werden reeds tijdens het vooronderzoek gedocumenteerd. Het betreft respectievelijk een fundering en twee afvoergoten uit baksteen. Spoor 1.001 bestaat uit een rechthoekige fundering van 1,20 m op 0,75 m van waaruit een éénsteens brede muur vertrekt in oostelijke richting naar de kerk. Deze muur wordt verstoord door een recente afwateringsbuis. Spoor 1.015, eveneens een éénsteens brede muur, loopt parallel aan spoor 1.001 in de richting van de kerk. Beide sporen liggen trouwens in het verlengde van een steunbeer van de huidige kerk (Figuur 35). Sporen 1.017 en 1.019 betreffen de fundering van de steunbeer van de huidige kerk. Spoor 1.020 is een muur/fundering die bestaat uit natuurstenen blokken die parallel aan de kerk gelegen is. Spoor 1.019 en 1.016 zijn twee uitbraaksporen gevuld met respectievelijk baksteen- en mortelpuin.

Op foto's uit het begin van de 20ste eeuw is er ter plaatse van deze sporen een muur zichtbaar, die de westelijke gevel van de kerk verbindt met het gebouw op het aanpalende perceel (Figuur 27 en Figuur 36). Deze muur loopt in het verlengde van de meest zuidelijke steunbeer van de kerk. Dit komt overeen met de loop van spoor 1.001 en spoor 1.015 (Figuur 35). Of het een alleenstaande perceelsmuur/tuinmuur is, of dat het een zijmuur van een bijgebouw betreft is niet op te maken uit de foto's. De voorkeur gaat uit naar de eerste interpretatie, aangezien op de kadastrale kaarten uit de tweede helft van de 19de eeuw geen bijgebouw zichtbaar is ter plaatse van het plangebied. Tuinmuren werden dan weer niet afgebeeld op deze kadastrale bronnen, dus de afwezigheid ervan op deze kaarten is geen indicatie van de aan- of afwezigheid ervan ten tijde van de opmaak van de kaarten. Het huis op het perceel ten westen van de kerk wordt overigens wel aangegeven op deze kaarten en ook op de Ferrariskaart staat deze bebouwing afgebeeld. Wanneer deze structuren, de tuinmuur en het

gebouw op het aanpalende perceel, zijn gebouwd is dus niet geheel duidelijk, maar zeker weten we wel dat beide structuren in het midden van vorige eeuw werden afgebroken (Figuur 29).

Figuur 33: zicht op de bakstenen structuren die in het zuiden van de werkput werden aangetroffen

Figuur 34: Detailfoto van S1.018-1.019-1.020

Figuur 35: Zicht op S1.001 en S1.015. Deze funderingen/muren liggen in het verlengde van de gevelmuur met steunbeer van het huidige kerkgebouw

Figuur 36: Zicht op de westelijke gevel van de kerk met aanduiding van de “tuinmuur”. Deze muur vertrok eveneens in het verlengde van de meest zuidelijk steunbeer van het kerkgebouw⁶⁹

Er werden in dezelfde zone ook drie bakstenen afwateringsgoten aangetroffen. Spoor 1.002 en 1.021 worden verstoord door een recente regenafvoer van de kerk, maar waarschijnlijk behoren beide sporen tot éénzelfde afwateringsstructuur van 30 cm breed. Spoor 1.014 is een vergelijkbare structuur.

⁶⁹ DELCAMPE 2016: Postkaarten, www.delcampe.net; Geraadpleegd op 03/10/2016

Figuur 37: detailfoto van spoor 1.002

Iets noordelijker werd er nog een bakstenen bezinkputje aangetroffen onder de natuurstenen dorpel van de inkom van de kerk. De afmetingen van dit bakje zijn 0,70 m bij 0,50 m, het was nog 40cm hoog bewaard en onderin was een bakstenen vloer aanwezig. De gebruikte bakstenen hadden een afmeting van 20x10x4,5 cm en er was gebruik gemaakt van zandige kalkmortel. De opvulling bestond uit een donkergrijs tot zwart zand waarin verschillende ophoogbandjes herkent konden worden. Tijdens het couperen werden ook enkele scherven ingezameld die gedateerd werden tussen de 18de en de 20ste eeuw (zie p.2.3.340).

Figuur 38: coupe van spoor 1.022

b) Grondsporen

In totaal werden 11 grondsporen aangeduid in het vlak en gedocumenteerd. Het betreft 2 recente leidingsleuven die gelegen zijn aan de straatzijde van het kerkplein en 9 kuilen verspreid over de werkput. De kuilen werden aangeduid omdat het puinige concentraties zijn in het aangeduide vlak. Drie van deze kuilen, spoor 1.004, 1.005 en 1.008, werden gecoupeerd en hieruit bleek dat het ondiepe, recente puinconcentraties betrof in de puinige bodemlaag waarop het vlak werd aangelegd.

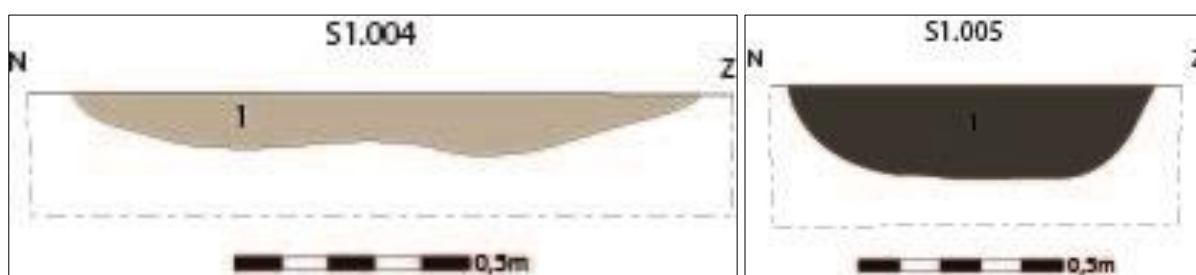

Figuur 39: Coupefoto van spoor 1.004

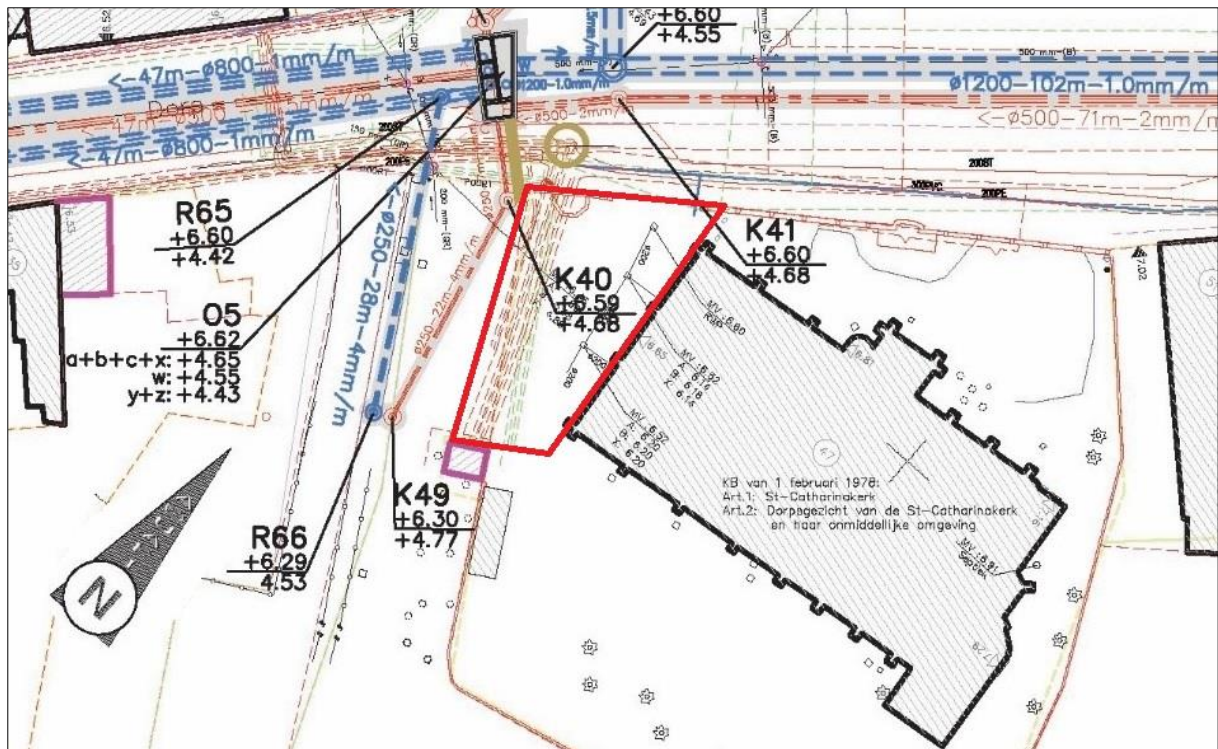
Figuur 40: coupefoto van spoor 1.005

Figuur 41: Coupetekening van sporen 1.004 en 1.005

c) Verstoringen

In het aangelegde vlak werden veel recente verstoringen aangetroffen. Het betrof voornamelijk verstoringen door afwateringsleidingen van het kerkgebouw. Sporen 1.011 en 1.012, die aan de straatzijde van het kerkplein werden aangetroffen, zijn twee leidingssleuven. Parallel aan de haag in het westen van het plangebied liep eveneens een recente verstoring. Op basis van plannen, geraadpleegd tijdens het vooronderzoek, is geweten dat hier kabels en leidingen aanwezig zijn in de bodem (Figuur 42).

5 Vondstmateriaal

Tijdens het archeologische veldwerk werden uit drie contexten aardewerk ingezameld. Dit aardewerk werd verzameld uit spoor 1.022 en spoor 1.015, alsook bij het aanleggen van het vlak.

Uit spoor 1.022, de bakstenen bezinkbak aan het inkomportaal van de kerk, werden twee stukjes pijpaaarde (één wit en één rood), enkele knikkers en een scherp rood geglaazuurd aardewerk aangetroffen (figuur 39). Bij het couperen van het spoor werd net onder de vloer van het bezinkbakje ook een handvat van een schaal uit rood aardewerk aangetroffen. Op basis van het aardewerk kan deze context gedateerd worden tussen de 18de en de 20ste eeuw.

Onder spoor 1.015 werd één scherp van een pan met uitgeknepen gietsnep teruggevonden. Deze scherp kan gedateerd worden in de 14de-16de eeuw. Het aardewerk dat bij het opschaven van het vlak werd aangetroffen in de geroerde laag waarop het vlak werd aangelegd, werd eveneens gedateerd in de postmiddeleeuwse periode.

Figuur 43: Foto van de vondsten aangetroffen in relatie met spoor 1.022

6 Natuurwetenschappelijk onderzoek

Tijdens het archeologische onderzoek werd één monster genomen ten behoeve van macrorestenanalyse. Dit monster werd genomen uit spoor 1.022, een klein bakstenen bezinkbakje aan het voorportaal van de kerk, dat was opgevuld met gelaagd, donkergrijs/zwart en weinig humeus zand. Op basis van het aangetroffen aardewerk in deze opvullingslaag werd deze context gedateerd tussen de 18de en de 20ste eeuw. De functie van deze context is duidelijk een bezinkbakje en omdat ook de datering van deze context reeds duidelijk is, werd beslist om geen verdere analyse te laten uitvoeren op het macromonster en het te deselecteren voor verder onderzoek.

Figuur 44: Detailfoto van de vulling van spoor 1.022

7 Besluit

7.1 Algemeen

BAAC Vlaanderen voerde in september 2016 een archeologische opgraving uit op het kerkplein voor de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke. Aanleiding van dit onderzoek was de geplande heraanleg van de dorpskern van Wachtebeke, waarbij de aanwezige bestrating voor de kerk verwijderd en vervangen zou worden. Archeologisch vooronderzoek had aangetoond dat er ter plaatste behoudenswaardige archeologische resten aanwezig waren, die verstoord zouden worden door de werkzaamheden. Deze resten bestonden uit ondiep bewaarde funderingen van een mogelijk oudere fase van de Sint-Catharinakerk. Ook werden een tweetal begravningsniveaus aangetroffen, maar deze bevonden zich op grotere diepte en zouden waarschijnlijk niet worden verstoord bij de geplande ingreep.

Bij het onderzoek werden verschillende funderingsresten aangetroffen, alsook enkele oudere afwateringsstructuren. Deze houden zeer waarschijnlijk verband met eerdere bouwfasen van de huidige kerk of een voorloper ervan. Op basis van de kenmerken van het muurwerk en het gerelateerde vondsmateriaal werden deze structuren gedateerd in de postmiddeleeuwse periode. Mogelijk houden enkele van deze funderingsresten verband met een “tuinmuur” die vanuit de westelijke gevel van het kerkgebouw naar het gebouw op het aanpalende perceel liep. Door de beperkte oppervlakte van de opgraving en de vele recente verstoringen kan er echter geen duidelijke interpretatie, fasering of datering worden opgesteld voor de sporen en structuren aangetroffen tijdens het onderzoek.

Doordat de verstoring in de bodem vrij beperkt was, werden de aanwezige begravningsniveaus niet verstoord en werd het vlak voornamelijk aangelegd in geroerde grond, waarin nog enkel recente verstoringen konden worden waargenomen. Oudere bodemsporen of begravingen werden tijdens het archeologische onderzoek niet aangetroffen.

7.2 Beantwoording onderzoeksvragen

- ***Zijn er archeologische sporen aanwezig?***

Ja, er werden tijdens het archeologische onderzoek zowel grondsporen als muurresten aangetroffen en gedocumenteerd.

- ***Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?***

Alle gedocumenteerde sporen zijn antropogeen van aard.

- ***Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?***

De bewaringstoestand van de sporen is over het algemeen vrij goed. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de aanwezige sporen werden aangetroffen in de geroerde bodem meteen onder de huidige bestrating. Verstoringen in het meer recente verleden zijn daarom niet uitgesloten.

- ***Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?***

Door de beperkte oppervlakte van de opgraving en de vele recente verstoringen kan er geen duidelijke interpretatie, fasering of datering worden opgesteld voor de sporen en structuren aangetroffen tijdens het onderzoek. Mogelijk houden enkele sporen verband met een “tuinmuur” die zichtbaar is op foto's van de kerk van Wachtebeke uit het begin van de 20ste eeuw.

- ***Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?***

Door de beperkte oppervlakte van de opgraving en de vele recente verstoringen kan er geen duidelijke interpretatie, fasering of datering worden opgesteld voor de sporen en structuren aangetroffen tijdens het onderzoek.

- ***Zijn er nog graven aanwezig? Zo ja, wat is de ouderdom, densiteit en bevinden de graven zich in verschillende stratigrafische niveaus?***

Er werden tijdens het archeologische onderzoek geen graven aangetroffen.

- ***Zijn er directe en/of indirecte sporen (v.b. bouwmaterialen) van de voorganger van de huidige kerk bewaard? Zo ja, dewelke? Kunnen er bouwfases onderscheiden worden en hoe kunnen deze fases gedateerd worden?***

Mogelijk houden enkele sporen verband met een “tuinmuur” die zichtbaar is op foto’s van de kerk van Wachtebeke uit het begin van de 20ste eeuw. Door de beperkte oppervlakte van de opgraving en de vele recente verstoringen is niet mogelijk om een duidelijke interpretatie, fasering of datering op te stellen voor de meeste sporen aangetroffen tijdens het onderzoek.

8 Bibliografie

- AGIV, 2016a. Geopunt Vlaanderen: Popp-kaart Vlaanderen (1842-1879). Available at: <http://www.geopunt.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- AGIV, 2016b. GRBgis. Available at: <http://www.geopunt.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- AGIV, 2016c. Orthofotomozaïek, middenschalig, winteropnamen, kleur, meest recent, Vlaanderen. Available at: <http://www.geopunt.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- AGIV, 2016d. Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: <http://www.geopunt.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- BLOCKMANS, W. & P., H., 2009. *Eeuwen des ondersheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Amsterdam.
- VAN BOCXTAELE, J., 1978. Wachtebeke in de tijd der grote ontginningen. In *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*. Gent.
- VANDEN BORRE, J. e.a., 2016. *Archeologisch Vooronderzoek Wachtebeke-Kerkplein en Dorp*, Gent: BAAC Vlaanderen.
- VANDEN BORRE, J., SCHELLENS, S. & DEMOEN, D., 2014. *Archeologische opgraving Wachtebeke-Stationsstraat De Bergen Fase 2*, Gent: BAAC Vlaanderen.
- CAI, 2016. Centraal Archeologisch Inventaris. Available at: <http://cai.onroerenderfgoed.be/> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- CARTESIUS, 2016a. Figuratieve kaart van Wachtebeke. Available at: www.cartesius.be [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- CARTESIUS, 2016b. Figuratieve kaart van Wachtebeke. 14 november 1663. Available at: www.cartesius.be [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- CARTESIUS, 2016c. Figuratieve Tiendenkaart van Wachtebeke (begin 18de eeuw). Available at: www.cartesius.be [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- CARTESIUS, 2016d. Kaart van de onroerende eigendommen van de Gentse Sint-Pietersabdij in Wachtebeke. Available at: www.cartesius.be [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- CARTESIUS, 2016e. Kaarte figuratieve van de gronden van het Bisdom Gent, te Wulfsdonck binnen de parochie Moerbeke, in de lande van Waes, door Fr. Horenbault (1576). Available at: www.cartesius.be [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- DEMOEN, D. e.a., 2014. *Archeologische opgraving Wachtebeke-Persynplein*, Gent: BAAC Vlaanderen.
- DOV Vlaanderen, 2016a. Databank Ondergrond Vlaanderen, Bodemkaart. Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- DOV Vlaanderen, 2016b. Databank Ondergrond Vlaanderen, Neogeen/paleogeen (Tertiair). Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- DOV Vlaanderen, 2016c. Databank Ondergrond Vlaanderen, Quartair. Available at:

- <https://www.dov.vlaanderen.be> [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- GEOPUNT, 2016. Geopunt Vlaanderen: Atlas der Buurtwegen Vlaanderen (ca1840). Available at: <http://www.geopunt.be> [Geraadpleegd juni 20, 2010].
- GOTTSCALK, M.K.E., 1984. *De Vier Ambachten en het Land van Saaftinge in de Middeleeuwen: een historisch-geografisch onderzoek betreffende Oost Zeeuws-Vlaanderen c.a.*, Assen.
- HASQUIN, H., VAN UYTVEN, R. & DUVOSQUEL, J.-M., 1980. *Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek.*, Gemeentekrediet van België.
- KONINKLIJKE BIBLIOTHE & BELGIË, E. VAN, 2016. Ferraris kaart-Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1778. Available at: [www. geopunt.be](http://www.geopunt.be) [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- LAGA, P., LOUWY, S. & GEETS, S., 2001. Paleogene and Neogene lithostratigraphic units (Belgium). *Geologica Belgica*, 4(1-2), pp.135-152.
- DE MAESSCHALCK, L., 1999. Over Moeren, turfvaarten en rebelse Gentenaars. *Heemkundige kring Oud-Wachtebeke*, 32, pp.3-90.
- DE MOOR, G., 1995. *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart, Kaartblad 14 Lokeren*, Gent.
- MVG instituut voor het archeologisch patrimonium, 2016. Centraal Archeologische Inventaris (CAI). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- POTTER, D. & BROECKAERT, J., *Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen, Zevende Deel: Vinkt, Vurste, Waarschoot, Wachtebeke, Winkel, Wondelgem, Wontergem, Zaffelare*, Gent.
- VAN RANST, E. & SYS, C., 2000. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20 000)*, Gent.
- ROETS, A., 2015. Geschiedenis van de parochie Sint-Catharina Wachtebeke. Available at: www.dekenaatlochristi.be/geschiedenis-van-de-parochie-sint-catharina-wachtebeke [Geraadpleegd oktober 1, 2016].
- ROETS, A. & DE PAUW, R., 1993. *De Sint-Catharinakerk te Wachtebeke*, Oudenaarde.
- DE SMET, E., 1981. Op bezoek te Wachtebeke. *Ons Meetjesland* 14/01.
- VANDEPUTTE, O., 2008. *Erfgoedbibliotheek van de Belgische gemeenten - Oost-Vlaanderen*, Tielt.
- VERHEYE & AMERYCKX, 2007. Bodem & Bodemkunde voor tuin, landbouw en milieu. Mariakerke-Gent. , p.262.

9 Lijst met figuren

Figuur 1: Situering onderzoeksgebied op orthofoto	1
Figuur 2: Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart	3
Figuur 3: Situering onderzoeksgebied op de GRB-kaart met kadasterkaart.....	4
Figuur 4: Situering van het plangebied (rode stip) op een kaart van de landschappelijke eenheden (1: Scheldepolders; 2: Vlaklandschap van Bassevelde; 3: Dekzandrug Lembeke – Stekene; 4: Kommengebied van Sleidinge; 5: Vallei van de beneden – Kale; 6: Moervaartdepressie; 7: Ruggengebied van Zeveneken; 8: Pediment van Sinaai; 9: Durmevallei en 10: Cuestalandschap)landschappelijke eenheden in de regio van Wachtebeke (rood)	5
Figuur 5: Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart	6
Figuur 6: Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart	7
Figuur 7: Situering onderzoeksgebied op de bodemkaart van Vlaanderen.....	8
Figuur 8: CAI-kaart van het onderzoeksgebied met de archeologische vindplaatsen in de omgeving ..	9
Figuur 9: Situering van de sites aan het Persynplein (een 100 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied) en aan de Stationsstraat (nog verder naar het noordoosten).....	10
Figuur 10: Situering boerderij Herman op Overlede ten zuidoosten van de dorpskern van Wachtebeke op de Ferrariskaart.....	13
Figuur 11: Aanzicht buitenkant van de wenteltrap 1280'	15
Figuur 12: De Sint-Catharinakerk op de kaart 'Noord-Vlaanderen en Zeeland ten tijde van graaf Gwijde van Dampierre, circa 1280'	16
Figuur 13: Kaarte figuratieve van de gronden van het Bisdom van Gent, te Wulfsdonck binnen de parochie van Moerbeke, in den lande van Waes, door Fr. Horenbault (1576)	17
Figuur 14: Zijaanzicht van de huidige Sint-Catharinakerk.....	18
Figuur 15: Vooraanzicht van de huidige Sint-Catharinakerk.....	18
Figuur 16: Figuratieve kaart van Wachtebeke (1663).....	19
Figuur 17: Figuratieve kaart van Wachtebeke (14 november 1663).....	20
Figuur 18: Figuratieve kaart van de polderstreek rond Sas van Gent en Wachtebeke (17 ^e eeuw)	20
Figuur 19: Figuratieve tiendenkaart van Wachtebeke (begin 18 ^e eeuw).....	21
Figuur 20: Kaart van de onroerende eigendommen van de Gentse Sint-Pietersabdij in Wachtebeke (1777)	21
Figuur 21: Situering onderzoeksgebied op de Ferrariskaart	22
Figuur 22: Situering onderzoeksgebied op de Poppkaart	23
Figuur 23: Situering onderzoeksgebied op de Atlas der Buurtwegen.....	24
Figuur 24: Zijaanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke in het begin van de 20 ^{ste} eeuw (Foto van de Heemkundige Kring De Vierschaar VZW)	25
Figuur 25: Het oorlogsmonument voor gesneuvelde soldaten 1914-1918 - Wachtebeke.....	25
Figuur 26: Vooraanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (vóór WOI)	26

Figuur 27: Zijaanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (vóór WOI) met aanduiding van de muur die de westelijke gevel van de kerk verbindt met het gebouw op het aanpalende perceel	26
Figuur 28: Vooraanzicht van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke (1933).....	27
Figuur 29: Foto van de Sint-Catharinakerk te Wachtebeke rond 1965.....	27
Figuur 30: Overzicht van de werkput en het plangebied	29
Figuur 31: Foto en profieltekening proefput 5 - Profiel 1 (Legende: Laag 1: Tegels, 2: stabilisatiezand, 3: ophogingslaag, 4: Dgrbr met bot en mortel (met 2 begravingslagen). De rode stippellijn geeft het niveau aan waarop tijdens het huidige onderzoek het vlak werd aangelegd.....	31
Figuur 32: Sporenplan van de archeologische opgraving te Wachtebeke	32
Figuur 33: zicht op de bakstenen structuren die in het zuiden van de werkput werden aangetroffen.	33
Figuur 34: Detailfoto van S1.018-1.019-1.020.	33
Figuur 35: Zicht op S1.001 en S1.015. Deze funderingen/muren liggen in het verlengde van de gevelmuur met steunbeer van het huidige kerkgebouw.	34
Figuur 36: Zicht op de westelijke gevel van de kerk met aanduiding van de “tuinmuur”. Deze muur vertrok eveneens in het verlengde van de meest zuidelijk steunbeer van het kerkgebouw	35
Figuur 37: detailfoto van spoor 1.002.	36
Figuur 38: coupe van spoor 1.022.	37
Figuur 39: Coupefoto van spoor 1.004.....	37
Figuur 40: coupefoto van spoor 1.005.	38
Figuur 41: Coupetekening van sporen 1.004 en 1.005.	38
Figuur 42: weergave van bestaande leidingen ter hoogte van het plangebied (rode veelhoek). Uit het plan valt af te lezen dat het westelijke deel van het plangebied sterk verstoord is door bestaande kabels en leidingen.....	39
Figuur 43: Foto van de vondsten aangetroffen in relatie met spoor 1.022.	40
Figuur 44: Detailfoto van de vulling van spoor 1.022.	41

10 Bijlagen

10.1 Lijsten

10.1.1 Sporenlijst

10.1.2 Fotolijst

10.1.3 Vondstenlijst

10.2 Kaartmateriaal: allesporenplan

10.3 Digitale versie van het rapport, de bijlagen en het fotomateriaal

Bijlage 10.1.1. Sporenlijst															
Spoor	WP	Vlak	Interpretatie	Vorm	Kleur	Inclusies	Hom/Het	Textuur	Spoorrelaties	Datering	TAW top (in m)	Datum	Vlaktfoto	Coupe J/N	Tekenvel
S1001	1	1	fundering	T-vormig	or, wit	bs (17x8x4,5cm), kalkmortel: wit en hard	nvt	muur N-Z, in richting van kerk, +/-40cm breed, maar 1 steen hoog bewaard	in verlengde steunbeer van de kerk		6,2m	20.09.2016	ja	N	
S1002	1	1	goot	lineair	or, wit	bs (20x9,5x4,5cm), kalkmortel: wit en hard	nvt	nvt			6,16m	20.09.2016	ja	N	
S1003	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,23m	20.09.2016	ja	N	
S1004	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,14m	20.09.2016	ja	J	1
S1005	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,19m	20.09.2016	ja	J	1
S1006	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,18m	20.09.2016	ja	N	
S1007	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,19m	20.09.2016	ja	N	
S1008	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,16m	20.09.2016	ja	J	1
S1009	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,16m	20.09.2016	ja	N	
S1010	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,20m	20.09.2016	ja	N	
S1011	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,19m	20.09.2016	ja	N	
S1012	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,21m	20.09.2016	ja	N	
S1013	1	1	puinige concentraties in het vlak	onregelmatig	drbr	bs, gls, ns, kalkmortel	het			wrs recent	6,23m	20.09.2016	ja	N	
S1014	1	1	goot	lineair	or, wit	bs, zandmortel	nvt	1 vlakke bs + 2 rechtopstaande bs aan zijkant, 18x8,5x4,5			6,22m	22.09.2016	ja	N	
S1015	1	1	muur	lineair		bs, zandmortel	nvt	N-Z, 1 steen breed, 18x8x4,5cm, 1 steen hoog bewaard		LME-PME	6,17m	22.09.2016	ja	N	
S1016	1	1	kuil	rechthoekig	geel	kalkmortel	het				6,29m	22.09.2016	ja	N	
S1017	1	1	fundering	rechthoekig	or-ro	bs, zandmortel	nvt	gebruik halfjes, ?x11x?cm	in verlengde van de kerkmuur		6,33m	22.09.2016	ja	N	
S1018	1	1	uitbraakspoor			bs, kalkmortel	het		in verlengde van S1019		6,22m	22.09.2016	ja	N	
S1019	1	1	fundering	rechthoekig		bs, cementmortel	nvt	geen duidelijk bs-formaat	fundering tegen kerk		6,28m	22.09.2016	ja	N	
S1020	1	1	goot	lineair	gr	ns	nvt	zijkant 18cm diep, ns blokken afgeboord, ns boordsteen, +/- 40cm breed, binnenkant 15cm diep, geel zand eronder, loopt door richting kerk	haaks op S18 en S19, parallel met de kerk, verstoord door S18 en S19		6,24m	22.09.2016	ja	N	
S1021	1	1	muur	lineair	or, wit	bs (20x9,5x4,5cm), kalkmortel: wit en hard	nvt	nvt	in verlengde van S02, iets verspringend, loopt naar portaal kerk		6,28m	22.09.2016	ja	N	
S1022	1	1	bezinkbak	rechthoekig		bs en kalkmortel		7 stenen hoog (40cm), bs: 20x10x4,5cm, met vloer bak is 50x70cm	deels onder portaal kerk	18e-20e	6,29m	22.09.2016	ja	N	

Bijlage 10.1.2. Fotolijst

[illegible]

Bijlage 10.1.3. Vondstenlijst

Vondst	WP	Vlak	Spoor	Categorie	Context	Aanvullende info	Datum
1	1	1		AW, MXX	AAVL		21/09/2016
2	1	1	1015	AW	COUPE		21/09/2016
3	1	1	1022	AW	COUPE	meteen onder de vloer van bakje	22/09/2016
4	1	1	1022	AW	COUPE		22/09/2016
5	1	1	1020	NS	MONSTER		22/09/2016

Wachtebeke Kerkplein

Sporenplan

Projectnummer BAAC: 2016-242
Vergunningsnummer: 2016/468

Legenda

- Werkput
- Sporen
- Muurwerk
- Natuursteen
- Puinige concentraties
- Uitbraakspoor
- Verstoring
- × hoogte Vlak (m TAW)

DATUM: 28/09/2016

